

LAI RATETYIM

KOHIMA AO BAPTIST AROGO

SAYUTSÜNGI LUDEN LAI RATETYIM TEYU KAKET

KOHIMA AO BAPTIST AROGO
KOHIMA, NAGALAND

LAI RATETYIM

KOHIMA AO BAPTIST AROGO
SAYUTSÜNGI LUDEN LAI RATETYIM TEYU KAKET

KOHIMA AO BAPTIST AROGO
KOHIMA : NAGALAND

500 copies for private circulation
August 2025

© Kohima Ao Baptist Arogo
Kohima, Nagaland

Printed at:
NV Press, Kohima
Email: nvpresskohima@yahoo.co.in
nvpresskohima@gmail.com
Ph.No: +91 9436005075/9856070788

KETA ALIBATEM

Osemlok I

Okila iii

SHILEM - 1

1. Laishiba Ratetba nung Tongtibang Tamentakdak	1
2. Laishiba Taküm Kümdaktsüba	7

SHILEM - 2

3. Otsü koda Ratettsü	33
4. Sangro Ratetba	43
5. Ozüng koda Ratettsü	56
6. Shin O koda Ratettsü	67
7. Yisui Ashibatem koda Ratettsü	78
8. Yisu indang O Entepba koda Ratettsü	95
9. Shititem koda Ratettsü	106
10. Jungkai Adokren/Jungkai Adokba koda Ratettsü	116
Otem : Laishiba taküm dangi bener aruba	129

Osemlok

KABA Sayutsüngi Luden züngsem shiai kiboksem aser tanela anir aruba wadang nung Laishiba tarokba aser terajemba ratettsü nükjidong nung iba “Lai Ratetyim” teyu kakat ya Sayutsüngi Luden züngsem asoshi atoker.

Iba kakat nung keta aliba tesayuba ya Larry W. Caldwell-i züluba “Doing Bible Interpretation: Making the Bible Come Alive” kakat nungi tongtipang onüktem agiteta Kohima Ao Baptist Arogo wadang aser tensa den apet apir meyipzüka lir.

Kakat nung keta aliba onük aika mapang agia junga züngerang jangja angatettsüsa lir. Anungji, tazünger shiai mapang agia azüngtsü ajungshir; nüngdakra jangja mangatet tashi lephsia azüngtsü mepishir.

Alima nung kaket ajak tem rongnung Laishiba-ji
tesüngmangtsü kaket ka lir. Lai o-tem atangji nung kija taküm aser
tamangertem taküm nung taneben shia arudakja tekümtet lenmang
tangi anitsü iba teyu kaket azünger aser amshirtem ajak ayongzüker.

Tsüngremi “Lai Ratetyim” teyuba kaket tazünger shia
moajang!

Dr. S. N. Among Jamir

Pastor,

Secretary, Sayutsüngi Committee

Kohima Ao Baptist Arogo

Okila

KECHIBA ASENOKI LAISHIBA AZÜNGER ASER BUSHIR ?

Shirnokisa Yisu nütsüng kümnür parnoki Tsüngrem O, (Laishiba) angatettsü kanga tongtimbang lir. Tasen Lai zülurtem rongnung tenyar Paul ya tongtimbang tezülur ka liasü. Khristantem ajaki Tsüngrem O angatettsü kanga tongtimbang ta pai sayu. Paul-i pa tembar asangur sannüker Timoti dangi züluba mapang nung iba indang ya tongtimbang süa shia lir.

“A-aka meli-i teinyaker ka küma ochi oji timi amshia Tsüngrem tsüngdang agizüktettsüsa ne sasa bendanga agüjang” (2 Tim. 2:15).

Timoti dangi züluba Lai O ajungaji tanüa Yisu sülen anidaker ajak dang ashir. Iba kaket ya Lai O 'shitak angatettsü aser ratettsü'

asoshi nok o nü mesüka lir. Tsüngrem O angatettsü atema asenoki ratettsü nüngdaker. 'Ratetba' tetezü rateta ashi mesüra angajemdaktsü ta Arok Osep nung shia angur. Ano tanga o ka nung nüburtemi Lai O angatettsüsa sayuba ta ashitsü akok. Laishiba rateta ashiba inyakyimji tongmelang agi yamaji lir.

Lai O ya kong nungi aru aser kechi nükjidong nung agütsü item indang Tenyar Paul-i Timoti dangi züluba shiti nung yamai shia angutsü aser Laishiba teratet bushitsü metenzük dang itemji tamasa angatettsü kanga tongtibang. Paul-i Timoti dangi züluba shiti nungji yamai ashir:

“Tsüngrem meyong nisung tabensa, aser mapa tajung ajak asoshi, jungjunga abensatsü, Tsüngremi apuoktsüba Lai shia ano tesayutsü, tarütsütsü, metongshitsütsü, temeshiba nung aliba sayutsü asoshi tajung lir” (2Tim. 3:16-17).

Asenoki Laishiba shitak ratettsü asoshi temalen aliba Lai tekong ana nungjagi tetuyubatem kar tamasa angatettsü nüngdaker:

- I. “Lai shia” ta ashiba tetezü kechi?: Laishiba ajunga – Tejen Lai aser Tasen Lai anaprongla nung zülua alibaji Tsüngrem O ta ashir. Kibong otsütem, mesüra ozüngtem, mesüra apijemtsü shin otem, mesüra kija aser telok otsütem, tarutsü tataloktsü mesüra tekülem kentem koba südir süaka- Laishiba nung shia aliba ajakji asenok asoshi tongtibang lir.

2. Lai O ajakji “Tsüngremi apuoktsüba”: Laishiba ajunga züluba nungji Tsüngrem dena lir. Nisung kari ne dak tangu saoktsüba nai metetra na parnok den kanga anasatapa lir. Yamaji Laishiba zülurtemi mapang ajak nung Tsüngrem anasa liasü. Laishiba Tsüngrem tsüngdang kanga tongtimbang ta ibai ajanga asenok dang sayur. Aji oda asenok asoshia Laishiba ya kanga tongtimbang lir.
3. Lai O ajakji “tajangzük aketba” O lir. Meimchir atema Tsüngrem O ya tongtipangtiba. Angatettsü atema dangbo asenoki memerangtsüla. Saka, asenoki Tsüngrem Oji asen taküm nung mapa küma inyaktsü atema angatettsü nüngdaker. Asenoki aibelena inyakdang Tsüngrem Oi asenok arütsür aser metongshitsür. Temeshiba lenmang aser temenen lenmang bendanga metettsü yarir. Tai inyak dang metongshitsür. Asen taküm len anidaktsütsü atema asenoki Laishiba angatettsü meranger. Ano asenok anasa aliba purtemi parnok taküm nung Laishibaji tongtipangtiba ta angatettsüsa asenoki parnok dang ashitsüla.
4. Tebur süaka, tetsür süaka mesüra tanur süaka shirnok Tsüngrem meyong lir parnok mapa tajung asoshi renemtsü yarir. Tebur süaka, tetsür mesüra tanur süaka shirnok Tsüngrem meyong lir parnoki mapa tajung inyaktsü asoshi Laishiba ajanga tabensa aser tetemjen küma renemtsü yarir. Nai ne taküm Tsüngrem nem bendanga agütsüra aser

sarasadema Laishiba zünga mapa tajung asoshi na terenemtet taküm ka akümtsü akok. Khristan kati tangar Khristan taküm ka tajungba küma yanglushidaktsüba dang nungi mapa tajungba tanga mali.

Tsüngremi na terenemtet Khristan taküm ka kümdaktsünür. Ano Tsüngremi ne nem Pa O ji tajungba angatetdaktsünür. Ibaji ajanga nai tangar nem Laishiba kanga junga angatetdaktsütsü aser parnok Yisu sülen anidaker tajung ka kümdaktsütsü akok. Iba ya Laishiba teratet metetba ajanga inyakba indang tongmelang agi agütsür.

SHILEM – 1

TONGTIBANG TAMENTAKDAK

ASER

LAISHIBA RATETBA MERA TENET

Tapu Ka

LAISHIBA RATETBA NUNG TONGTIBANG TAMENTAKDAK (*BASIC FOUNDATIONS OF BIBLE INTERPRETATION*)

Laishiba tim lenmang nung shitak ratettsü atema
tongtibang tamentakdak tenet lir

I. Laishiba dak Tashi lir (The Bible has Authority)

Laishiba, kong Tsüngremi apuoktsüba O zülua lir idaki tashi lir. Alima rangben nung aliba Khristantemi amangba aser inyakba ajak nung Laishibai len anir. Laishiba dak tashi lir ta ashiba tetezü Laishiba ajungaji shitak aser tamang katetba. Iba ya Tsüngrem nungi aru aser kecha dena medemtangtsü makok. Laishiba nungi dang masü saka kaket mesüra nisungtem ajanga Tsüngrem ajungba indang asenoki angazüktsü akok saka Laishiba (Tsüngrem O) dak alaka item dak tashi mali. Nisungi kechisa metettsü nüngdaker item ajak Laishiba nung angutsü. Asenok asoshi tematiba tashiji Laishiba.

2. **Laishiba ajanga Tsüngremi Pa Ochi indang asenok dang ashir
(God communicates His Truth to us through the Bible)**

Asenoki Tsüngrem indang kechisa metettsü nüngdak, nisung asoshi kechisa tajangzük mesüra amshitsü tetemsü – item ajak Laishiba ajanga jungkai adok. 'Pa Ochiba' koba asenok asoshi tajangzük lir aji Pai nisung ajak nem metetdaksünür. Laishiba ajanga Tsüngremi Pa Ochiba indang asenok dangi yok. Tsüngremi Pa Ochiba Laishiba ajanga asenok dangi yokba dang masü saka iba Ochiba indang tamanger (Khristan) shia nem angatetdaksünür. Anungji tamangertem ajaki Laishiba junga ratettsü angazüktsü kanga tongtibang. Tsüngrem O angatettsü tasak masü. Ajioda, Yisu sülen anidakertemi inyaktsü tongtipang ana lir:

- Nai na atema Laishiba junga angatetba aser ratetba; aser
- Tangar Khristanem, Laishiba junga ratettsü nai yariba.

3. **Yisuji Laishiba Tiyongtsü/Temulung lir (Jesus is the Center
of the Bible)**

Laishiba ratetdang Tasen Lai Ibri kaket nung zülua aliba mezüng orenji asenok atema kanga tongtibang lir:

Alemli lenmang tapu aisü nung ainkartem ajanga asen tetsüteboutem den Tsüngremi jembir külen, item tatembang anogo nung Techir, shiba ajanga Tsüngremi anüng-ali ajungaji yanglu aser kechisarena senmanger asütsü paji shimtet, iba Techir ajanga asenok den jembiogo (Ibri. I:I-2).

Tejen Lai mapang nung Tsüngremi Pa nüburtem den ainkartem ajanga jembi ta iba tekong ajanga sayur. Saka Tasen Lai mapang nung Tsüngremi tatembangsa Pa Chir Yisu Khrista ajanga nüburtem den jembi. Tejen Lai ajanga asenok Yisu atema renemtsü. Tasen Lai ajanga Yisu indang tali tejangjaba angatetdaksür. Anungji Tejen Lai aser Tasen Lai anaprongla ratetdang Yisu tiyongtsü asütsüla. Ajisaka Tejen Lai nung shia aliba ajunga jagi Yisu kija tuyur ta mangatettsüla. Tejen Lai nung kobaisa Yisu indang ashir mesüra tuyur itemji asenoki meteta alitsüla.

4. Laishiba Ratet dang Tanela Temeshi-i yarir (The Holy Spirit Guides Bible Interpretation).

Laishibaji asenok nem agütsüba Tsüngrem tashi atenba O lir. Anungji asenoki Laishiba angatettsü merang dang asenok kija masü ta angatetdi. Asenok yarir ka lir. Paji Tanela Temeshi shibai “Ochiba dangi nenok anitsü” ta nangzük (Yohan 16:13). Asenok sayutsü aser anitsü asoshi asenok den Tanela Temeshi dena lir ta Paul-i I Korint 2:12-13 nung shia lir. Aji oda asenoki Laishiba ratetba mapang nung Tanela Temeshi-i asenok yarir ta kuli tejangja angur. Asenoki asen sasa Laishiba ratettsü makok. Laishiba shitak ratettsü asoshi Tanela nem anidaktsütsüla aser asenokia Laishiba azüngtsü aser ratettsü jangratsüla. Laishiba ratetba mapang anapronglaji kasasa tongtimbang lir. Laishiba ratet dang ana rongnungji ka dak dang tongtimbang süa ranglokra Tsüngrem O shitak ratettsü makoktsü ta angatetdi. Tsüngrem-i asenok nem Tanela Temeshi aser mulungsentsü agütsü anungji Laishiba tajungba aser shitak ratettsü

asoshi anaprongla nungi teyari agitsüla.

**5. Laishiba Ratettsü asoshi tamangertem telungjem tajungtiba
(Bible Interpretation is Best done in Community).**

Külem tamangertem nungi pila-a or mesüra pei kisüngi Laishiba ratettsü memerangtsüla. Iba ya pei jurila shisadangba mapa ka masü. Kija sarasadema Laishiba azüngba aser shisadangba ajanga aika angazüchtsü akok saka külem tamangertem den yaritepa Laishiba ratetbajisa tajungtiba. Lai bushiba aser tamangertem telungjem sentong asoshi tamangertem lokti tentet kanga tongtibang. Tejen Lai nung Apijemtsü Shin züluri kati ka dak nungi angazüchtsüba indang shia lir. Pai yamai ashi: “Merangi merang chiradaktsür, yamaji nisung kati tangar chiradaktsür” (Api. 27:17). Kodang Laishiba ratetba tsütsü len reprangdir iba o ya adangji lir. Laishiba mesüra Tsüngrem O junga angatetsü atema asenoki kati ka teyari nüngdaker. Ano asenoki Tanela Temeshi akaba tamangertemi jembiba angaba ajanga Laishiba miim O angateter. Yamaji inyak dang Tanela Temeshi-i len anir.

Shirnoki Laishiba azünger aser ratettsü meranger parnok atema Tenyartem Mapa 17:11 nung Berea nunger indang shia aliba ya tatishitsü tajung ka lir. Pei nübur tamangertem den külemi yaritepa Laishiba ratetbaji tajungtiba. Parnok ajaki Tanela Temeshi mulungba angatetsü meranga Laishiba külemi asadanger.

2. Laishiba ratetba ya Taküm Aliba aser Teyakyak lir (Bible Interpretation is Living and Active).

Laishiba ratetba ya taküm aliba aser jangratemsü mapa! Iba ya teinyak aser teyakyak! Tasen Lai nung Ibri kaket tezüluri iba kuli tejangja yamai shia lir: 'Kechiyong Tsüngrem O taküm aliba aser teinyak, aser anatsü nok ajak dang nungi techiraba lir' (Ibri 4:12). Idaki Ibri züluri Laishibaji 'taküm aliba aser teinyak' ta shia lir. Laishiba ya tasü aser azümesen masü. Iba ya taküm aliba O aser teyakyak/teinyak asenoki ya mekümdangi amshira iba yagi asenok dak arangtsü! (ajak dang nungi techiraba anatsü nok). Anungji Laishiba koba 'taküm aser teyakyak' ibai tanü asen taküm den tapet aser tesütep lir.

Laishiba O koba nai ratetter aji tashi aketba aser teyakyak asütsüla! Iba ama Laishiba ratet tajung ajanga külem tamangertem shirnok Laishiba ratetertem lir parnok ajungmesor. Laishiba ratetbaji Yisu sülen anidakertem atema jangratemsü mapa ka lir. Koda maongka tajung!

3. Laishiba Ratetba Nükjidong tulutibaji Nütsüng Züindaktsütsü atema. (The Chief Purpose of Bible Interpretation is to make Disciples).

Laishiba ratetertem aikati parnoki Laishiba ratetbaji parnok khonang nüngsang atema inyaker. Yisu nem tenüngsang tetushi bener arutsütsü atema masü saka parnoki pei atema inyaker. Mathi

28:19-20 nung Yisu-i asenok dang yamai ashir “nütsüng kümdakjang” aser “ni nenok dang kechisa mela item ajak benshitsü parnok dang sayuang”. Anungji Laishiba ratetba ya tenyaba mapa aser Laishiba ratetba ajanga nütsüng kümdaktsüba (züindaktsüba) nung asenoki yarir.

Tapu Ana

LAISHIBA TAKÜM KÜMDAKTSÜBA

(MAKING THE BIBLE COME ALIVE!)

Nisung shia dak Laishiba taküm lidaktsütsü nükjidong nung Laishiba ya metitemi ratettsü meranger. Iba ya shirnoki Laishiba rateter parnok atema dang masü saka nüburtem shirnoksa Tsüngremi pa mesüra la dangi anir arur parnok ajak atema tongtipang lir. Nai Laishiba junga ratetba ajanga ne taküm nung aser nai shirnok dang rateta ashir parnok taküm nung Laishiba taküm kümdaktsür. Laishiba taküm kümdaktsütsü atema Laishiba rateter tajung kati kodangsa Lai taputem bushidir item tasüngdangba tenet ya asüngdangtsüla:

- I. Iba Lai tapu ya otsü asü, ozüing asü, Shin o (etc.)? aser iba tapu nung kechi atalok mesüra ataloktsü indang ashir? (What kind of literature is this Bible passage and what are the effects of this?)

Lai tapu shia angatettsü merangba mapang nung tamasa item tongmelang tasüngdangba ya asüngdangtsüla. Iba tapu ya otsü asü, ozüing asü, Shin o (etc.)? Nai tamasa aji angatet nungang iba Lai tapuji junga ratettsü akoktsü kechiaser tapu shia kechi yimya nung zülü iba nungji amendakerang Laishiba ratettsü akok. Tatishitsü agi ozüing kaket aser Shin o kasa yimya nung ratettsü makok.

Electric bill azüngba aser tembar kati mesüra kinungbu/kinungtsü-i züluba shiti azüngba anaji khenyongi balala lir. Shiti anaprongla jagi ne nem langka metetdaksünür saka shiti züluba yimya balala. Nai electric bill “azüngba” mesüra ratetbaji ne kinungbu/kinungtsü mesüra tembar ka nungi aruba shiti “azüngba” mesüra ratetba dang nungi balaka lir. Nai electric bill azüngba mapang nung iba shiti nungji item tongtimbang ojangtem nung nai rangloksü “kilowatts kwi aser mapang kopika nai amshi” aser “sen kwi atok.” Saka kinungbu/kinungtsü mesüra tembar nungi aruba shiti azüngdangbo na atema item ojangtem ya tongtipang asütsü akok, “pa/la koma lir, kechi nüngdak zülua lir, kodang meyipa arutsü.” Aji oda, ne dangi aruba shiti balala anaji angatettsü atema nai ne tekolok aser mulungsentsü yimya balala nung amshia azünger.

Kaketkeno yimya ajakji yamai lir. Parnok ajak yimya balala nung zülü ta nai azüing dang metettsü. Tatishitsü agi, Tejen Lai nung ozüing kakettem aser Tasen Lai Osang Tajung kaket nung Yisu-i o entepba anaji kasa ratettsü makok. Ozüing aser o intepba anaprongla ya kaketkeno yimya balala nung zülüa lir. Anungji, asenoki ozüing aser o entepba ratetdang pei pi kaketkeno “tetuyubatem” amshia rateter. Yamaji Laishiba nung aliba kaketkeno ajak yimya balala nung rateter. Laishiba nung kaketkeno balala aika keta lir item rongnungi kanga dang tongtibang kaketkeno 8 (ti) indang asenoki asadangdi:

- i. Otsü mesüra Otsü ashiba
- ii. Ozüing
- iii. Sangro, talisa Tenüngsang Ken aser Apijemtsü Shin
- iv. Shin o
- v. Yisui jembiba
- vi. Yisu o intepba/Yisu indang tatishitsü
- vii. Shititem (Letters or Epistles)
- viii. Tataloktsüba indang, talisa Jungkai adok kaket
(Apocalyptic, especially the book of Revelation)

2. Iba Lai tapu kong nungi tenzük aser tembang? (Where does the context of this Bible passage begin and end?)

Yangi 'tensa' ta amshiba tetezü nai ratettsü merangba Lai tapu zülü dang nüburtem koma liasü, parnok dak kechi atalok aser koma tembang item indang. Asenoki, Laishiba ratetba nung tensa koda tongtibang tatishitsü kar reprangdi. Idaki apakijem (phrase)

zülujang tulu nung agüja alibaji reprangang. GODISNOWHERE !.
Nai iba nung kechi ojangtem angur?

Karibo GOD IS NOW HERE ta ashitsü südi. Karibo ano kasa ojangji GOD IS NO WHERE taka ajitettsü südi. Teratet ana rongnung koba shitak asütsü? Iba tasüngdangba shitak langzütsü atema tamasa iba apakijem (phrase) ya shir dangi komala tensa mapang nung zülü itemji junga angatetsü merangtsüla. Aji oda asenoki itemji mongutetra, teratet ana rongnung koba shitak meshitettsü. Aji asünung asenoki Lai tekongtem pa dak mapetba tensa ka nung rateta mamshitsüla. Lai tekong angatetsü atema tensa (context) melira ibaji ajanga tekongtemi shinüba tetezüji abensa mangateter. Anungji tongmelang agi yamai angatetdi: Tensa Mali= Abensa Mangatet.

Ano asenoki tatishitsü tanga ka reprangdangdi. Osang Kaket ka nung yamai agüja liasü. Gari lendong ka ajanga Yi jimer aliba lanur ka tepset (Car Accident kill Drunk Teen). Iba osang jagi kechi shinür ? Iba osang ya lenmang ana nung angatetsü akok. 1. Lanur ka yi agi mesüper lenmang nung senzüya alidang, gari kati arua atsük aser pa asü. 2. Lanur ka yi agi mesüper gari aniba ajanga gariji tsükok aser idakji pa asü ta angatetsü akok. Iba osang teratet koba shitak asütsü? Asenoki Tongti Osang dang masü saka osang ajungaji azüngba ajanga dang osang tejangja metetsü akok. Iba lendong nung atalokba tejangja indangjibo asenoki ocet nungjiang angutsü. Ocet nung zülua aliba osang ajanga Tongti Osangi

(Headline) kechi shinür ibaji angatettsü. Yimya agi kodang nai ratettsü merangba mesüra azüngba Lai tapu nung context teimba lidir tangazükba/tangatetba teimba angur. (More context=More Understanding)

Nai ratettsü merangba mesüra azüngba Lai tapu nung koba ojangtem, apakijemtem mesüra oren aiben amshia lir iba danggi “Tensa (Context)” ta ashitsü akok. Iba jagi nai ratettsü merangba mesüra azüngba Lai tapu ajanga kechi shinür angatetdaksür. Kodang asenoki Laishiba tapu ka angatettsü merangdir tamasa iba tapuji kong nungi tenzük aser kong atem aji metettsüla. Nai azüngba Lai tensa (context) nai koma angateter idakji ajemdaker Laishiba rateter. Anungji tensa (context) junga mangatetra nai ratetbaji balaka asütsü akok.

Tanü asenoki amshiba Laishiba teimba ka nung keta aliba tapu, tekong, aser pongtem (paragraph) telemsa aser ponem (section heading) item ajak ya nisungtemi lemsa ta angatettsü kanga tongtiband lir. Item ya Laishiba zülüzüker külenang bendenlokba lir aser Laishiba tamendakdak masü. Anungji Laishiba ratettsü asoshi tamasa 'context' kong tenzük aser atem metettsüla. Laishiba ratet dang 'context' kong tenzük aser tembang aji metettsü kechiba tongtipang aji angatettsü atema asenoki tatishitsü kar reprangdi.

Tatishitsü: Tenüngsang Ken 50:10 nung yamai shia lir, “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.”

Iba Lai ya tamangertem aikati aiben context den mapet (out of context) yamai ka rateter. Iba tekong ajanga Tsüngremi kü dang yamai ashir: Alima nung aliba ajak Pa meyong lir, aser tenem nung aliba nashitem ajakji Pa meyong. Anungji Tsüngremi tamangertem ajak talisa ni, temang shi nung moatsünür. Tsüngrem meyong nashi aika alinungji, Pai kü nüngdak atema nashi kabosa agütsütsü.

Iba Lai tekong nung aliba context mangatetba ajanga tamangertem aikati Tenüngsang Ken 50:10 ya temoatsü indang ashiba tekong ta bilemer. Alima nung aliba ajak Pa meyong asünung Tsüngremi asenok nem ali rongsen moatsünür ta aikati angateter. Saka kodang iba tekong dang masü Tenüngsang Ken 50 ajunga contextji shisadangdir tangatetba balaka angur. Tenüngsang Ken 50 context ajanga Tsüngremi yamai ashir:

- I. Pa temulung lemtetbatem Pa dangi ajar (tekong I-6).
- ii. Pai parnok anema jembir (tekong 7). Parnoki agütsüba tenlatem aser tarongba tenlatem Pai menüngdaker (tekong 8 and 9).
- iii. Paji yaseta aser chiyungtsü nüngdaka aliba Tsüngrem masü (tekong I2-I3). Saka, 'arem shiruru ajak' aser 'tenemtem nung aliba nashi ajak' pa meyong (tekong I0). Adangji Pai “tenemtem nung aliba ozütem ajak” aser “Arem nung senzüba shiruru ajak” Pai meteta lir aser ajakji Pa meyong (tekong I I).
- iv. Shirnoki “tenüngsang tenla Tsüngrem nem agütsür” aser shirnoki “timtemba anogo nung” pa dang ajar, Pai parnok

dang langzütsü (tekong I4-I5). Parnoki “Tsüngrem tekümtet” angutsü (tekong 23).

- v. Saka tamashi temenen mulungsentsü alirtembo tarongba tenla agütsütsü temeden mali. Parnok aitsütsü aser anüka shisatsü “aser parnok tekümzüker malitsü” (tekong I6-22).

Tenünsang Ken 50 context shitakbaji kodang reprangdir tekong I0 nung shia alibaji ali temoatsü agütsütsü indang masü ta asenoki angateter. Iba tekong nung tashi angaba aser obendang indang ashiba angur. Alima nung aliba ajak Tsüngrem meyong aser meimchirtem dang nungi Pai kecha menüngdaker. Pa temulunglemtetba purtem dang Pa ozüngtem nung tashi angaa adangji temulung taroktiba nungi tenünsang tenla agütsütsü atema Pai ajar. Shiri Tsüngremi ashiba ama inyakdir parnok moatsütsü. Anungji, Tenünsang Ken 50ji temoatsü indang jembiba masü saka tashi angaba indang lir!

Asenoki contextji kechi nungi tenzüker aser atem ibaji memetetibo, Tenünsang Ken 50 tekong I0 nungji merangloksüla. Asenoki context memeteti, iba tekong ratettsü merangra Tsüngremi iba tekong ajanga kechi shinür aji mangatettsü. Asenoki tamasa Tenünsang Ken 50 indang contextji junga meteter külen ratetra, iba tekong/tapu ajanga Tsüngremi kechi ashir ibaji asenoki tali tejangjaba angatetsü.

Asenok aika atema Laishiba nung pei-i meimba Lai tekongtem lir. Aji kanga junger. Saka asenoki meimba Lai

tekongtemji context junga memetetra ashiko itemji context den mapetba ka nung asenoki angateta amshiya alitsüa akok. Kodang asenoki yamaji inyakdir, Laishiba ajanga Tsüngremi asenok dang kechi shinür aji nai ajakbo mangatettsü. Yamaji maneni inyakra Laishiba ajanga Tsüngremi asenok dang kechi shinür aji aibelena angatettsü aser nai Laishiba junga ratettsü makoktsü.

3. Tsüngremi iba Lai tapu ajanga kechi ashir? (What was God saying through this Bible passage to the original audience then?)

Shitakbabo Laishiba ajak ya asenok atema, ni atema mesüra na atema züluba masü ta ashitsü akok. Iba o ya na atema taoksatsüka asütsü akok. Saka iba ya adangji lir. Mezüngbo, Laishiba nung shilem teimba ka nisung kar atema par mapang den apet mejetmejeta zülu. Tatishitsü agi, küm 3,000 tejaklen Tejen Lai nung Tenüngsang Ken aika Dawid chubai zülu. Dawid chuba aser Yihuda nungertem Israel lima koma liasü item ken ajanga asenoki meteter. Item Tenüngsang Ken aika parnok tekülem ken liasü. Akhi dangbo Dawid ken ta aja saka tanübo asenoki Tenüngsang Ken ta Laishiba nung amshir.

Tasen Lai nunga kasaji lir. Tatishitsü agi, tenyar Paul-i Korint arogo dang ashiba otemji, shitakba shiti nung züluba lir. Küm noklangzüng mezüngbuba tiyongtsü mapang Paul-i Korint nung aliba Khristanpurtem dangi iba shiti ya mejetmejeta zülu. Iba shiti ajanga Paul-i Korint arogo nung aliba tebilemtsütem langzütsü

merang. Tanü asenoki item ya Paul-i Korint nungertem dangi züluba Mezüngbuba aser Tanabuba shiti ta azünger. Paul-i küm 2000 tejaklen iba shiti zülü.

Laishiba ya akhi dang nisung balalai parnok tensa tia nung ajemdaker zülü koba tanü asenok tensa tia den aisü nung balala asütsü akok. Mezüngbuba nung iba ochi oji kanga tongtibang kechiaser Laishiba junga ratettsü atema ibaji nüngdaker. Tanabuba nung nai azüngba mesüra ratettsü merangba Laiji shir dangi zülü aser iba Lai ajanga Tsüngremi parnok dang kechi shinür aji tamasa metettsü kanga tongtibang. Tasembuba nung Laishiba ratetertemi Lai tapuji kechi komala kaketkeno yimya nung zülü aji metettsüla. Pezübuba nung nai contextji kong tenzük aser atem aser koba tesem nung atalok aji metettsü nüngdaker. Laishiba tapu jagi kechi shinür metettsü atema teratetertemi ibaji mezüng inyaksüla. Nai akok tashi tajungtiba nung ibaji inyaksüla. Laishiba ratetertemi iba tasüngdangba ya langzütsü merangang: Tejembisang/tezülusang jagi shirnok dang ashi mesüra shirnok dangi zülü? Pai jembiba mesüra züluba ajanga item nüburtem dang kechi osang agütsünür?

Tamasa sarasadema Tanela Temeshi teyari meshitsüla. Laishiba ratetertemi maneni sarasademtsüla. Laishiba zülurtem nem Tsüngremi kechi osang apuoktsü mesüra ashi aji jungkai adoka sayuang ta sarasademtsüla. Laishiba nung tejembir/tezülur jagi par mapang nung anga alirtem/tazüngertem dangji kechi ashi aji angatettsü atema, tatishitsü kar reprangdi.

Tatishitsü: Tenüngsang Ken 50:10: “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.”

Temalen ashiba ama tekong 10 yagi ali rongsen indang ashir masü ta iba tapu tensa tia ajanga angatetdaksür. Aji oda iba tekong ya obendangba mesüra tashi angaba indang jembir ta context ajanga angateter. Alima nung aliba kechisarena madak Tsüngrem kibur anungji pai meimchirtem nungi kecha menüngdaker. Tsüngremi mulungba ama Pa dang tashi angaa temulung taroktiba nungi tenüngsang tenla agütsütsü atema Pai asenok ajar. Kodang asenoki aji inyakdir Pai moatsütsü. Kodang parnoki ibaji inyakdir parnok moatsütsü. Süra iba Lai tapu ya shir atema zülü aser ibai ajanga Tsüngremi kechi shinür?

Iba tasüngdangba ya tejangja langzütsü asoshi tasak lir kechiaser Tenüngsang Ken aika tezülur memeteter. Tenüngsang Ken kakat nung context kong tenzüük aser atem itemji metetba kisüng jagi ratettsü makoker. Ajioda, Tenüngsang Ken kakat kar nungbo context amendaktsü kuli angur. Tatishitsü agi Tenüngsang Ken 48 aser 49 ponem (title) nung Kora Chirtem Ken mesüra Tenüngsang Ken 3 ponem nung “Absalom nungi jena aodang Dawid-i Atenba.” ta angur. Asenoki ponem nung aliba tenüng Kora mesüra Dawid Absalom nungi jena aoba otsütem Laishiba nung tatalokba otsütem den medemdanga bushira Tenüngsang Ken kakat contextji jangja-a angatettsü.

Tenüngsang Ken 50 ya item kakettem rong nung ka lir. Iba kaket ponem nung yamai zülua angur: “Asaf Ken.” Süra Asafji shiba liasü ? Asaf otsü tanga lai tekongtem nung zülua angutsü. Pa Levi kidong nungi liasü (I Putipuyang 6:43). Dawid-i tenla kidang ken atentsü asoshi ayuba nisungtem rongnung pa ka liasü. Kodang Kibuba kidang temeshi süngden ayu, Dawid chubai kentenertem shimtet aser Solomon-i Kibuba ki meyanglu tashi parnoki sentep süki nung tekülemdak ken aten (I Putipuyang 6:31-32).

I Putipuyang I5:I7; I6:I5, 7; 25:2; aser 2 Putipuyang 29:30 nung asenoki Asaf indang tali tejangjaba angutsü. Ajioda, Dawid mapang nung Tenüngsang Ken 50 ya Asaf-i zülü aser aji Solomon-i tenla ki meyanglu dang ta angateter. Pai iba ken zülü dang Israel nüburtem koma liasü tejangja otsü ajanga angateter. Dawid chuba mapang parnok merena akümba aser Tsüngremi parnok moatsüba item indang Asaf-i Israel nungertem dang ashi. Saka parnoki maneni Tsüngrem dak metaloktsüla. Alima nung aliba ajak Tsüngrem meyong aser meimchirtem dang nungi Pai kecha menügdaker. Saka Tsüngremi mulungba ama Pa dang tashi angaa temulung taroktiba nungi tenüngsang tenla agütsütsü atema Pai Israel nungertem aja. Shirisa pa dang angadir Pai moatsütsü. Yamaji Dawid chuba mapang nung Israel nungertem dang Tsüngremi kechi ashi Tenüngsang Ken 50 ajanga angateter.

Anungji nai azüngba mesüra ratettsü merangba Lai tapu zülusang/jembisangi iba Lai ajanga kechi shinür aji metetsü kanga tongtipang lir. Khenkhenbo zülua aliba jagi shirnok dangi zülü aser

parnok dang kechi shinür aji mela melaa angateter. Saka khenkhenbo ibaji angatettsü mapang agir. Laishiba junga ratettsü tongtibang meraji akhi mapang Laishiba shir dangisa züluogo Tsüngremi parnok dang kechisa ashi itemji tamasa angatettsüla.

4. **Laishiba ajanga Tsüngremi nisung aser sobaliba nung arla makai kechi shinür? (What is the general principle that God intended through this Bible passage for all people and all cultures?)**

Laishiba ratetertemi khenkhen ajangshiba tebilemtsü ana lir. Mezüngbuba tebilemtsü: Laishiba züluba mapang nung aliba tensa tia aser tanü asenok tensa tia khenyongi balala lir. Laishiba tapu karbo tejembir/tezülur jagi par tendak kechi atema zülu aji angateter. Saka parnok tendak sobaliba aser tensa tiaji asenok den balala. Anungji Laishiba tapu/tekongtemji tanü asenok sobaliba aser tensa tia ajak denbo tesütep masütsü akok.

Tanabuba tebilemtsü: Laishiba züluba mapang kechi tensa tia liasü asenoki memetet. Laishiba nung tapu karbo kechi atema zülu mesüra iba tapu jagi kechi shinür angatettsü tasak asütsü akok. Ibaji angatettsü asoshi otsü peria maliba ajanga tebilemtsü ajurur. Item tebilemtsü ana indang telangzübatem aisü nung angutsü. Asenoki tamasa Tebilemtsü I indangji reprangdi.

Tebilemtsü I: Laishiba züluba mapang aliba tensa tia aser tanü asenok tensa tia balala. (The Original Context is very Different from Our Context Today)

Laishiba nung aliba o ajakji nisungi jembiba aser züluba lir saka item ajakji Tsüngremi nisung mulung nung apuoktsü ta asenoki metettsüla. Paji Temeshi aser Tematiba Kaket zülur. Tsüngremji Temeshi Kaket zülur ka asünung Pa Oji meimchirtem aser parnok sobaliba ajak den tapet asütsü ta pai metet. Ibaji asenok daka ataloka lir kechiaser Tsüngremi Pa Kaket (Laishiba) ya putu shia, teyangluba shia aser nisung shia nem angatetdaktsünür! Anungji, nisung shia komala sobaliba nung lidir liaka, nai azüngba/ratetba Lai tapu ajanga pa mesüra la dang Tsüngremi kechi shinür idakji ranglochtsü nüngdaker.

“Tsüngremi apuoktsüba Lai shiaji tajangzük” (tejenba translation) (2 Timoti 3:16) ta ashiba asenoki mamali. Iba tetezü Laishiba tapu shiaji sobaliba ajak nung nisung ajak dak apettsüsa lir. Laishiba ajanga Tsüngremi meimchir dang kechi osang agütsünür ta shisadanga Laishiba tapu shiaji tanü tendak sobaliba ajak nung nisung ajak dak peta lir ta asenok nem jangjadaktsür. Alima nung meimchirtem sobaliba balala anungji Tsüngremi Laishiba ajanga parnok dang kechi tapet o shinür aji Tanela Temeshi ajanga bushitetdaktsür.

Laishiba züluri kechi context nung amendaker zülü aji metetra Tsüngremi kechi shinür nai melamela metettsü akok. Tsüngremji Temeshi kaket zülur ka asünung Pai kechi shinür aji nisung nem agütsü aser parnoki itemji nüburtem dang ashi mesüra zülua yutsü. Mezüng tangashir/tazüngertem (first hearer or readers) komala tia ka nung liasü aji metetba ajanga Laishiba ratetba

nung kanga yarir. Nisung aser sobaliba nung arla makai Tsüngremi kechi shinür aser Laishiba mezüng züludang kechi context nung amendaker zülu ana ya sentaktepa lir. Laishiba ratet dang Tsüngremer telatet nükjidong jagi koda yarir Tenüngsang Ken 50:10 ajanga angatettsü merangdi.

Tatishitsü: Tenüngsang Ken 50:10 nung yamai shia lir, “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.”

Tenüngsang Ken 50 nungji Dawid chuba mapang Israel nunger merenba aser Tsüngremi parnok koda moatsü iba indang Asaf-i Israel nungertem nem bilemtetdaktsü. Parnok anosa Tsüngrem dak metaloktsü nüngdak ta iba ken ajanga ashi. Alima nung aliba ajakji Tsüngrem meyong lir aser meimchirtem dang nungi Pai kecha menüngdaker. Tsüngremi Israel nung temulung lemtetbapurtem Pa ozüng nung tashi angaa temulung taroktiba nungi tenüngsang tenla agütsütsü atema aja. Kodang parnoki yamaji inyakdir Pai parnok moatsütsü. Süra, nüburtem ajak aser sobalibatem ajak atema tongmelang tamentakdakji kechi? Tongmelang tamentakdak indang angatetdaktsütsü lenmang tajungtibaji tongmelang aser oren tatsü amshitsüla.

Tenüngsang Ken 50:10 nung tongmelang tamentakdakji: Kechisarina Tsüngrem meyong aser asenoki Pa dang tashi angatsüba dak alaka meimchir dang nungi Pai kecha meyimlar. Asaf-i Tenüngsang Ken 50 zülu dang Israel nungertem kechi jenjang nung

liasü iba nungjagi Tenüngsang Ken 50:10 tamentakdak agitettsü akok aser aji nisung shia nungi Tsüngremi aginüba lir.

Tebilemstsü 2: Tsüngremi tamasa shir den jembi mesüra shir dangi zülü, idangji parnok kechi jenjang nung liasü aji memetet. (The Original Context is unknown to us)

Nai ratettsü merangba Lai tapu shir dangi zülü aser iba Lai tapu jagi parnok dang kechi shinür aji asenoki mangatetra kechi inyaksü? Iba ya Laishiba nung pulua majurur. Kodangsa yamala ajurudir Tematiba Kaket zülur, Tsüngrem, shibai ajak nem Pa O angatetdaksünür pa indang tongmelang tamentakdak (general principle) nungji rangloksüla. Komala tensa tia mapang zülü aji mejangjaba Lai atema. tatishitsü tajungtem Lipok tapu 1 aser 2 nung poktetdaksüba indang shia angur. Itemji shir dangi zülü? Item Lai shir dangi zülüogo parnoki koda angatettsü? Mosa-i Israel nungertem atema item ya zülü asü?

Ijip nunger tsüngrem dang nungi asen Teyanglur Tsüngrem ya khenyongi balaka ta Israel nungertem nem angatetdaksütsü Mosa-i Lipok kaket ya zülü aser pai iba context nung zülü. Teyanglur Tsüngrem ya Kanan lima nung aliba tsüngremtem dang nungi balaka. Ajisaka Lipok kaket ya Mosa-i zülü ta khuli mali. Anungji iba khuli metettsü asoshi tanga kaket nung bushitsü menügdaker saka Lipok kaket tali nentaka azüngba ajanga metettsü. Mosa shiba Ijip chuba kidang intet pai parnok sobaliba aser tamangba yimsü

tejangja meteta liasü. Anungji pai Teyanglur Tsüngrem aser Ijip nunger tsüngrem medemdanga Tsüngremi kechisarena yangluba indang zülü südi. Lipok kaket ya Mosa-i züluba khuli tejangja mali anungji ibai tanü asen tendak mapet ta mangatettsüla. Laishiba ya tashi aketba Tsüngrem O asünungji, iba poktetdaktsüba khulitemji tanü asenok atema tetezü tarok aketba o lir. Anungji Lipok tapu I aser 2 tongmelang tamentakdakji (general principle), Tsüngrem ka lir aser Pai meimchir dena kechisarina ajak yanglu,

Khen khenbo Laishiba nung shilem karbo nai memetettsü mesüra mangatettsü akok. Ajisaka nisung shia nem Laishiba ajunga angatetdaktsütsü Tsüngrem nükjidong lir. Yisu sülen anidaker ka ama Laishiba nung zülüa aliba Tsüngrem O ajak jagi asenok dang kechi shinür aji angatettsü atema asenoki mapang aser tashi agüja merangtsüla.

5. Iba Lai tapu ajanga Tsüngremi ne dang kechi ashir? (What is God saying through this Bible passage to you today?)

Laishiba ratetba ajak tiyongtsüji kija takümü lir (The center of all Bible interpretation is personal). Nai Laishiba ratetba ajanga ne taküm nung temelenshi melira/madokdaktsüra mabensa. 2 Timoti 3:I6 nung shia aliba ochi oji tamasa Laishiba ratetertemi amshitsüla. Laishiba tapu shia jagi asenok dang sayur, tai inyak dang metongshitsür, lenmang shitak nung jajatsü tangatetba agütsür. Nai tangar dang Tsüngrem O ashiba ajanga parnok asoshia

ibai tajangzük ta meteter. Tangar asoshi kechi ochi lir aji tamasa asenok asoshi ochi südaktsütsüla. Tamasa asen taküm melenshi nung dang nai shirnok dang Tsüngrem O ashir parnok taküm melenshitsü akoktsü. Temelenshi asenok dak nungi tenzüktsüla.

Laishiba ratet dang maneni sarasademba aser Tanela Temeshi leniba tongtibang kümdakjang. Asen taküm atema Tsüngrem O-i kechi ashir aji angatettsü nükjidong nung asenoki Laishiba azünger. Iba ya mapa tasak ka lir aser kanga süoki yia bilemtsüba mapa ka lir. Asenoki Tanela Temeshi dang shisatsü aser tangatetba meshia sarasademtsüla. Asenoki item tasüngdangbatem langzütsü merandang, tasüngdangba 3, 4, aser 5 tetsüngda tesentaktep aliba angur. Tasüngdangba 5 jagi kechi shinür angatettsü atema Tenüngsang Ken 50:10 koba asenoki temalen shisadangogo ajiagi ano khen meyipdi.

Tatishitsü: Tenüngsang Ken 50:10, iba tekong nung yamai shia lir “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.” Tasüngdangba 3 nungi 5 tashi nung shia aliba teyariji agia asenoki iba tekong shisadangdi.

Tasüngdangba 3: Asaf-i iba tekong ajanga Israel nunger dang kechi shinür?

Tenüngsang Ken 50 nung Asaf-i Israel nungertem nem Dawid mapang parnok merena aliba bilemtetdaksü. Iba mapang nungji Tsüngremi parnok moatsü, parnok anosa Pa dak metaloka

liasü. Tanga alima nung aliba ajak Tsüngrem meyong aser Pai meimchirtem dang nungi kecha menügdaker. Pa temulung lemtetba purtem, Pa ozüing nung tashi angaa adangji temulung taroktiba nungi tenüngsang tenla agütsütsü atema Pai ajar. Kodang parnoki ibaji inyakdir parnok moatsütsü.

Tasüngdangba 4: Sobaliba balala nung aliba nüburtem dang iba tekong ajanga kechi ashir:

Kechisarina Tsüngrem meyong aser Pa kibur, asenoki ajemalua tashi angatsüba dak alaka meimchirtem dang nungi kecha menügdaker.

Tasüngdangba 5: Iba tekong ajanga kü dang kechi ashir:

Tasüngdangba 5ji tasüngdangba 3 aser 4 nungi aruba lir. Asenok ajak sobaliba aser tensa tia balala nung alir. Anungji asenok nisung shia Tsüngrem den kija tesendaktep ya yimya balala nung alitsü akok. Aji asünung nisung shiai telangzüba balala agütsütsü südi. Ajisaka nisung shia telangzübaji tasüngdangba 3 aser 4 nung ajemdaker agütsütsüla. Tasüngdangba 3 aser 4 nungi pilar telangzüba magütsütettsü.

Kohima nung alirtem talisa asenok Aortem den iba Lai tapu ajanga yimya balala agi jembir aser inyaker:

- Kechisarina Tsüngrem meyong aser Pai ni nungi kecha menügdaker. Anungji ajemalua Pa tenzüksü maongka ni shisadangtsü nügdaker.

- Ni tashi angaba Tsüngremi aginür süra item ya küsasa kü dang asüngdangdi. Adangji ni Pa dang tashi angadar ma? Ni kechi lenmang nungsa tashi mangar?
- Kohima nung alir Aor ka ama, ni nüngdak ajak peria lir. Saka ni Tsüngrem dak nungi kecha menüngdaker ta asüba tangatetbaji aitsütsü nüngdak.

Nisung ajak rongsen jenjang nung kasa masü. Anungji, nisung shiai pei jenjang aser tensa asoshi temalen agüja aliba mera 5ji shisadangtsü nüngdaker. Tsüngremi asenok nem Pa o angatetdaktsünüba kisüng masü, itemji asen taküm nung mapa küma inyaka odaktsünür. Tsüngrem O asen taküm nung mapa küma meinyakra, shir rongnung tenzüktsü Tsüngremi na aja parnok rongnung kodanga ochi shia metenzüktettsü. Yisu sülen anidaker ka ama tamasa Laishiba jagi asenok den jembidaktsütsüla aser asenok taküm melenshitsüla. Yamaji meinyak tashi asenoki aniba – Lai bushiba telok mesüra tamangertem telok tentet nung temelenshi atoktsü meyimplatsüla.

6. **Na atenba tamangertem telok dang iba Lai tapu ajanga tanü Tsüngremi kechi ashir? (What is God saying through this Bible passage to your local community of believers today?)**

Yangi tasüngdangba 6 nung Laishiba ratetertemi tanü Lai bushiba mesüra telok tila telungjem nung tamangertem atema pa/la ajanga koda tajungtiba nung Laishiba ratettsü ta asüba indang

langzütsü meranger. Ratetsürtemi Laishibaji nisung ka kisüng atema dangbo merateter. Lai bushiba telok mesüra tamangertem telungjem nung na atenba ajanga nai Laishiba ratettsü angazüker aser na atenba telok nung tangar yaritsüsa na temsüa akümtsü takoktsü lir. Nai parnok nem Lai tapuji junga angatetdaktsünür. Parnokia item Lai O kodaser anogo shia pei taküm nung mapa küma inyaktsü aji metettsü merangtsüla.

Laishiba shitak aser ochi shia ratettsü khuret tulu lir. Saka tamasa Tanela Temeshi nem jembidaktsüba ajanga nai Laishiba shitak ratettsü akoktsü. Tanela Temeshi teyari ajanga Tasüngdangba 6 atema kechi telangzüba angur aji tangar dang ashitsü merangang. Tangar dang Tsüngrem O ashiba mapang nunga Tanela Temeshi dak metaloktsü kanga tongtibang. Nai sarasadema ratetba Oji külemi Lai bushiba tamangertem aser lokti tila nung lemsatebang. Iba ya süoki yia bilemtsüba aser inyaktsüba mapa ka lir. Ajioda Tanela Temeshi ajanga tasüngdangba 6 atema kechi telangzüba agütsür aji agi mera 3, 4 aser 5-i aginüba abensadaktsür aser na atenba tamangertem telok asoshi tapet kümdaktsür.

Tasüngdangba 6 jagi koda inyaker angatettsü atema Tenüngsang Ken 50:10 jagi meyipdi.

Tatishitsü: Tenüngsang Ken 50:10, iba tekong nung yamai shia lir “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.”

Tasüngdangba 6: Ni atenba tamanger telok dang iba Lai tapu ajanga kechi ashir: (What the passage means for my community of believers):

Anosa, mera 6 ya mera 3, 4 aser 5 nungi aruba lir. Tamanger shia sobaliba aser loktiliba balala lir. Anungji iba tasüngdangba ya tamanger shiai pei sobaliba aser loktiliba den apet telangzüba balala agütsütsü südi. Ajisaka telangzüba ajakji mera 3, 4 aser 5 dak amendaker agütsütsüla. Telangzüba ajakji item mera asem den sentaktepa alitsüla.

Iba tapu ajanga na aliba/atenba tamangertem dak koda mapa inyaker? Iba telangzüba ya tasüngdangba 5 den putepa asütsüla:

- Kechisarina ajak Tsüngrem meyong aser Pai asenok dang nungi kecha menügdaker. Ajemalua Pa tenzükbä maongka asenoki shisadangtsü nügdaker.
- Pa sülen anidaker ka ama asenoki tashi angaba Tsüngremi aginür. Anungji asenoki item tasüngdangbatem asen sasa asen dang asüngdangdi. Onoki Pa dang koma tashi angar? Ano onoki Pa dang koma tashi mangar?

Laishiba junga ratetba ajanga pei taküm dang masü saka tangara melenshidaktsür. Ochi O koba Laishiba lir iba ya tamanger shia asoshi lir. Tangar taküm melenshidaktsütsüsa nai Laishiba ratettsüla. Tasüngdangba 6 nung asüngdanga aliba telangzüba ajungaji ibaji dang lir.

**7. Laishiba ochi O kodaser na alidak tamangertem dang ashitsü?
(How will you communicate the truths of this Bible passage
to your community of believers?)**

Tasüngdangba 6 jagi nai ratettsü merangba Laishiba tapu ajanga shitakba kechi ashir iba indang teratet agütsür. Nai ratettsü merangba Lai tekong ajanga nür nübur tamangertem dang kechi ashir ta asüba indang jangjatsür. Tasüngdangba 7-i aginüba yimya balaka nung lir. Tasüngdangba 7 jagi Laishiba teratet nai kodaser tangar dang tajungtiba agi ashitsü iba tetuyuba agütsür. Nai kechi ashir aji tangari angatettsüa parnok den tapet o jangjajangja-a shiang. Nai shir rongnung Tsüngrem O jembir parnok sobaliba, aser tensa tia den apet o jembitsü kanga tongtibang. Tamasa nai shirnok den jembir parnok sobaliba aser tensa tia angatettsü kanga tongtibang ta iba yagi sayur. Tasüngdangba 6 aser 7 ya balala. Kati Tsüngremi kechi ashir ibaji sayur aser kati nai kechi ashir ibaji sayur. Tasüngdangba 7 nung Laishiba ratetertemi item tasüngdangba ana langzütsü meranger:

- Mezüng Laishiba züluri kechi shinür ibaji ni kodaser tajungtiba nung tanü asüng nisungtem dang shitettsü?
- Laishiba züluri kechi shinür aji ni kodaser tanü asüng yimya nung ratetta shitettsü ? Tasüngdangba 7 nung shibai o meyiper pai/lai angatettsüa asenoki Lai teratet agütsür. Nai shir den Tsüngrem O jembir, parnok sobaliba aser tensa tia den apet jembitsü kanga tongtipang. Laishiba ratetbaji tazüngla nung masütsüla.

Tanela Temeshi leniba nung Laishiba ratetba ajanga tamangertem dak mapa inyaker. Iba ajanga kija aser lokti anaprongla ajangzüker. Na atenba tamanger telok jagi parnok sobaliba, libaliru aser taküm jenjang sayur. Tamasa nai na atenba mesüra ner nüburtem angatettsü kanga tongtibang lir.

Asenoki tasüngdangba 7 ji angatettsü asoshi Tenüngsang Ken 50:10 jagi ano khen meyipa odi.

Tatishitsü-I: Tenüngsang Ken 50:10, iba tekong nung yamai shia lir “Kechiaser arem shiruru ajak, aser kü tenemtem nung aliba nashi ajak kü meyong.”

Tenüngsang Ken 50:10 nung ajemdaker nü nüburtem parnok tensa den apet tasüngdangbatem nü sasa nü dang asüngdangtsü asoshi Tasüngdangba kar agütsür.

- Parnoki Tsüngrem koma angateta lir?
- Tsüngremi kechisarena agütsüba atema parnoki koda angateta lir?
- Parnok akaba ali rongsen asoshi parnoki koda bilemer mesüra agizüker?
- Tsüngrem dang tashi angaba ta asüba ya parnoki koda angateta lir?
- Tsüngrem aser rongsen indang tajungba angatettsüsa tawa nüburtem rongnung atalokba kar ali asü?
- Item tangatetba nung yaritsüsa jilushi (film) karbo lir ma?

Tongtibang onüktem:

- Shitakba nung, Tasüngdangba 1, 2, 3 aser 4 ajanga yamai asüngdanger: Nai azüngba Lai tapu jagi kechi ashir?
 - o Tasüngdangba 1, 2, 3 aser 4 nungji asenoki Laishiba koda azüngtsü tasa angutsü meranger. Ibai ajanga Laishiba tajungba angatettsü asoshi asenok yarir.
 - o “Tasa” ta asüba ojang ya sentong mesüra inyakyim ta asüba tetezü lir. Anungji, tasüngdangba 1, 2, 3 aser 4 nung nai Laishiba koba yimya mesüra koma azüng nung tajungba angatettsü item tasa angutsü.
 - o Kodaser Laishiba shitak aser tajungba ratettsü.
- Temalen zülua aliba mesüka, tasüngdangba 5, 6 aser 7 jagi iba dak ya rangloker: Asenoki azüngba Laishiba jagi kechi ashir?
 - o Tasüngdangba 5, 6 aser 7 ajanga kodaser Laishiba junga ratettsü item tasa ngutettsü meranger.
 - o Lim nüburtemi mela mela-a angatettsü asoshi parnok den apet Lai bushitettsü yarir.
 - o Anungji, tasüngdangba 5, 6 aser 7 ajanga lim nüburtem nem parnok tensa tia den apet Laishiba angatetdaksütsü tasa/tesayuba agütsür. Kodaser asenoki lim nüburtem den tapet Laishiba teratet agütsütsü aji tasüngdangba 5, 6 aser 7 ajanga sayur.
 - o Laishiba junga ratetnüra asenoki azüngtsü atema tasa tajung yanglua azüngba aser iba dak sendaka aliba tasa tajung anapronglaji amshitsüla.

SHILEM – 2

LAISHIBA KODA RATETTSÜ

Tapu Asem

OTSÜ KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET STORY)

Nisung ajaki otsü tajung angatsü jangratemer! Lai nung timbaka otsütem lir. Asadangba agi Laiji noklang nung tir (80%) shilembo otsü dang lir. Lai otemji kanga junga ratetnü nungbo, otsütemji temulung agüja azüngtsü nendaker. Item otsütem koda ratettsü tim, aji nai angazüktsüla. Otsü ya kenozülü teratetba ka lir. Iba dang ya “otsü ashiba” (narrative) ta ajar. Tejen Lai timbaka nung otsütem lir. Tasen Lai Osang tajung kaket pezü nung Yisu indang otsütem aika shia angutsü. Tenyartem Mapa kaket nunga mezüing arogotem (early churches) indang otsütem aika shia angutsü. Anungji, asenoki otsütem koda ratettsü ta asüba nungji ranglokdi!

Otsütem atsüshitsü asoshi tapu aika lir. Otsütem koda ratettsü ta asüba nung asenoki reprangtangdi, Laishiba nung anguba otsütem indang tongmelang tetuyuba 4 asenoki angutsü:

1. **Otsütemi Tsüngrem nem Akhum Agütsür (Stories Honor God):** Otsütem ajanga Tsüngremer akhum sayur. Lai nung nisung shia kija takum otsütemi Tsüngremi pa sasa uluba indang sayur. Otsü ajak to otsü ka ama reprangdangera, asenoki Tsüngremji kechiar angatettsü.
2. **Otsütemi Tsüngremji Tazüoker Lir ta Sayur (Stories Show God in Control):** Otsütem ajanga alima tzü mopung aser meimchirtem taküm ajak Tsüngremer tazöukba nung lir ta sayur. Tsüngremjisa tatembang tashi ajak nung tazüoker lir ta sayur. Alima tzü mopung aser meimchirtem anapronglai Tsüngremi mulungba nung tashi angar.
3. **Otsütemi Tongtimbang Tatalokbatem Sayur (Stories Show Important Events):** Otsütem yanglutetbaji kija mesüra telok taküm nung tongtimbang tatalokbatem ajanga adokba lir. Lai nung alemli otsü tongtimbang tatalokba otsütem aika zülua mali. Tanü asenoki Lai nung zülua aliba otsütem azünger kechibasüra itemji tongtimbang tatalokbatem liasü. Item otsütem nung tatalokbatemya parnok Israel, Yisu, mesüra mezüng arogotem (early churhes) indang libaliru aser yimyatem lir.

4. **Otsütemi Tajung aser Tamajung Sayur (Stories Show Good and Bad):** Nüburtem indang otsütem ajanga tajung aser tamajung anapronglaji sayur. Otsütem ajanga nisung ka, mesüra Isreal kin, mesüra mezung arogo dak keta aliba tamajungtem sayutsü atsüayonga mali. Otsütem ajanga parnok yimyatem indang ochiba nung sayur.

Anungji, kodangsa asenoki otsütem ratettsüsa kümdir, item tongmelang tetuyuba 4 ya asenok mulungjang nung tenoka ayutsü nendak. Asenoki Lai nung anguba otsütem timbaka iba nung ya amenda lir. Kodangsa asenoki Lai nung aliba otsütem asadangdir item tongmelang tasüngdangba pezü ya asüngdangsü junger:

- I. **Kechi Inyak/Ai? (What was done?) [inyakbatem/Act]:** Otsü nungji kechi shitakba ataloka liasü? Yangi, otsüратетертеми tongti shilem (major act) aser tilaba shilem (minor act) na bendangsü meranger. Tongti shilemjaki lai otsütem ratetba nung shilem tongtibangba agir.
- I. **Kodang mesüra Kolen Atalok? (When or where was the act done?) [Tatalokba/Scene]:** Otsüji kodang aser kolen atalok? Shitakba tesüiba mapang tatalokbatemji (historical events) kechi aser otsüdenji koma sentaktepa lir? Item tatalokba ya nisung aser lokti takum nung atalokba alitsü. Shitakba tesüiba mapang atalokbatemji kolen liasü?

2. **Shibai Shilem Agi? (Who did the act?) [Teinyaker/Actor]:**
Otsü nung shilem agirtemji shirnok? Yangi tongti shilem (major actor) aser shilem tila (minor actor) agirtem ajak dena lir. Tongti shilem agirji otsü ranben atema kanga tongtibang alir. Otsü nungji Tsüngrema shilem tulu agir rong nung dena lir.
3. **Shilem Agiri Kechiba Yamaji Agi? (Why did the actors act the way they did?) [Inyakba nükjidong/Purpose of the Act]:**
“Kechiba” ta asüngdangba nungji tapu ana lir:
 - a. Kechiba mezüing yongi mapaji inyak (Act)? Kechiba tongti shilem agir jagi yamaji inyak? Kechi tebilemba nung parnoki yamaji inyak?
 - b. Kechiba nüburtemi item shilem agibatemi bilemteter? Lai nung otsü aika lir. Kechiba iba otsü yabo kanga junga bilemteter? Iba ostü ya kechiba tongtibang, aser tarutsüpurtem (future) nem iba otsü ya wazüka yutsü?

Asenoki Tejen Lai otsütem repranga ratettsü merangdi. “Tasa tenet” nung rangloker asenoki item tasüngdangba 4 repranga inyaktsü merangdi. Asenoki ibaji inyaktsü aser iba den ano tesüiba tapu nung “Azüingba tasatem” aser “Sentaktepa aliba Tasatem” nung asenoki kechi angazük ibajia asenoki inyaktsü. 2 Samuel tapu I2, tekong I-I5a nung shia aliba otsüji asenoki reprangdi.

Otsü Bushiba (Studying a Story): 2 Samuel 12:I-15a nungi Tatishitsü [Lai nung iba tekongya züngang]

Azüngba Tasatem (Reading Strategies)

Tasa Ka (Step one): Iba Lai tekong nung koba kenozülü ratet amshir aser iba ajanga koda kongshir?

- 2 Samuel 12:I-15a nung amshibe kenozülü ratetji otsü lir. Otsü asünungji, asenoki item tasüngdangbatem nungya rangloksüla: kechi? kodang? kolen? shiba? aser kechiba?

Tasa Ana (Step two): Iba Lai tekong ya koba tensa ka nung tenzüük aser atem?

- Shitakba Lai zülubatem nung taputem aser tekongtem mali ta asübaji asenoki teti bilemtettsü nüngdak. Tapu mesüra telemsaba agütsüba (section headings) mali. Anungji, tensaji kechi nungi tenzüük aser kechi nung aji asenok sasa asadangtsübaji tongtipang lir.
- 2 Samuel nung shia aliba otsüji tatakzüük ka lir. Tekong I nung Nathan yok ta tenzüker aser tekong 15a tetenzüük oren nungji Nathan meypa aruba indang shia lir. Iba otsü indang tensaji otsü nungji Nathani pa mapa tembanga inyakba indang sayur.
- Anungji, asenoki 2 Samuel 11:I-27 ji otsü ka ta angur, 12: I-15a jia ano tanga otsü ka aser 12:15b-25 nungjia ano tanga otsü ka angur. Item otsü asem pronglaji David aser Bathsheba

indang otsü rangben nung shilem agir lir. Otsü talang aliba agi
otsü tatsütsü kuma lemsar asenok taküm aser asen nübur
tamangertem atema ratetsübaji temela lir.

- Kechi tensa nung tenzük aser kechi nung atem metetba ajanga,
kodang? kolen? kechiba? aser shibai? tasüngdangbaji
langzütsü temela akümer.
 - o **Kechi? (What?) [Inyakba/Act]:** Tsüngremi ainkar
Nathan David dangi otsü ashitsü atema yok. David-i
Uria anema inyakba mapaji temenen menaba liasü ta
metetdaksütsü atema yokba liasü.
 - o **Kodang mesüra Kolen? (When or Where?)**
[Tatalokoba/Scene]: David-i Bathsheba den
nüktapangta aser la kinungbu Uria tepset. Nathani
Davider kidang pa jazük (challenge).
 - o **Shiba? (Who?) [Teinyaker/Actor]:** Tongti shilem agia
inyakertem (Major actors): Tsüngrem, Nathan, David,
Bathsheba aser Uria. Shilem tilaba agirtem (Minor
actors): san aser nashitem jenti akaba takar nisung,
sensaker nisungba ket nung san tetsü tila tanur ka aliba
indang, sensaknungba chirnurtem, senzusenponger,
Saul, Isreal aser Yihuda ki, Ammon nungertem, David
indang kinungtsütem, aser Bathshebai asoba tanur.

Tasa Asem (Step three): Par mapang iba Lai tekong ajanga parnok dang Tsüngremi kechi ashir?

- Kechiba mezüng yongi inyak/benshi?
- 2 Samuel 12:1-15a nung Davidi Uria anema menaba temenen metongshitsütsü atema Tsüngremi Nathan yok. Yangi, inyakba/benshiba tasüngdangba ajanga kechiba? Tasüba ya angatettsür. Tatsü agi, tasa 2 ajanga Tasa 3 ji langzür. Ana ya aiben külemi aoer.
- Süra par mapang anga alirtem dangji Tsüngremi kechi ashir?
 - o David ama chuba katia Tsüngremer ozüngji mepaidoktet ta ashiba lir. (Iba otsü nung nüktapangtaba aser tepsetba indang ozüngtem ashir).

Tasa Pezü (Step four): Iba Lai tekong ajanga nüburtem ajak aser sobalibatem ajak asoshi kechi tongmelang tamentakdak (general principle) Tsüngremi bilema liasü?

- Kechiba nüburtemi iba inyakba/benshiba (act) ya bilemteter?
 - o 2 Samuel 12:1-15a nung inyakba nüburtemi bilemteter kechiaser tarutsü pututem nung chuba shingaia Tsüngremer ozüng sentoktsü mebilemtsü atema lir. Saka chubatem maliba nüburtem aser sobalibatem atema iba tekong ya tongtimbang lir.

- Tsüngremi meimchir ajak atema bilemstsübaji ya lir: (What God has in mind for everyone is this):
 - o Lenir mesüra tashi ain bena aliba nisung shingaia ozüng akhüm metsübui malitsu. Yimsüsürtem mesüra tashi alirtemi aser tashi malirtem yirutsütsü temeden mali.

Tazüngtsü Tasatem (Reading Strategies) aser tasa 4 ya amshia zülua aliba nungi kechi angatettsü aji sayur.

Sentaktepa aliba Tasatem (Relating Strategies)

Tasa Pungu (Step five): Iba Lai tekong ajanga tanü nü dang Tsüngremi kechi jembir?

- Tatishitsü agi, na mapa inyakba tesem nung, tanishir jenjang nung, mesüra tashi menden nung alinunga, Tsüngremi aser nisungi yangluba ozüngtem akhüm metsübutsüi melitet. Ne kübok alirtem, tilartem asür tashi malirtem yirutsütsüsa nai kecha meinyaktsüla.

Tasa Trok (Step six): Tanü ne nübur tamangertem dang iba Lai tekong ajanga Tsüngremi kechi jembir?

- Arogo mesüra telok tila nung tamangertem parnok ajak atema ibaya kasa dang lir. Tsüngremi aser nisungi yangluba ozüngtem akhüm metsübutsüi melitet. Iba tetezü, parnok kübok alirtem, tilartem asür tashi malirtem yirutsütsüsa nai kecha meinyaktsüla.

Tasa Tenet (Step seven): Iba Lai tekong indang ochitemji ner nübur tamangertem dang nai kechi koma tongteprateptsü?

- Nai iba tasüngdangba langzütsü merandang, agüja aliba tasüngdangbatem ya tama bilemdangra na yaritsü:
 - o Ner tamangertemi kechi kolen nungi otsütem angashir aser ashir? Parnok rongnung otsü ashirtemji shirnok?
 - o Iba Lai tekong den putepta tesüiba mapang tatalokbatem lir na? Item tatalokbatem ajanga ner tamangertem dak kongshiba rasa-a shiang.
 - o Benjongbentsü, kenten menü, saya, jilushi aser yartsüngsang indang otsütem lira bilemdangang. Nai itemji iba Lai tekong den sentaktepa amshitettsü?
 - o Koba media ajanga (film, TV show, song, aser ano aiaka) iba Lai tekong ochiba ya telok den tongtepratepa yaritettsu?

Ner tamanger teloktem atema (For your community of believers):

Ner tensa nunga politicians indang iba otsü den mesüktepa alitsüa akok. Mesüra Laishiba otsü den kanga mesüktepa nenok sobalibatem aika nung sobaliba tsüngsang mesüra kentem alitsüa akok. Yamaji lira, kechi südir süaka ibaji amshiang! 2 samuel 12:1-15a indang ochi o sandongtsü ner sobaliba nungjia lenmang bushitsü junger (discover).

Azüngba tasatem (reading strategies) tasa I-4 aser sendaktepa aliba tasatem (Relating strategies) tasa 5-7 ajanga ne dang otsütem koda azüngtsü aser putepa bener arutsü iba indang sayuoko. Iba anapronglaji nai na atema aser ner tamanger teloktem (community of believers) atema inyaktettsü.

Tapu Pezü

SANGRO RATETBA

(INTERPRETING POETRY)

Kodang asenoki Lai nung aliba sangro indang bilemdangdir, asenoki aiben sangro keta aliba kaket rangben indang bilemer. Iba nungji Tenüngsangken aser Apijemtsü shin dena lir, mesüra Ainkar Obadia Habakuk indang kakettem. Ajisaka, asenoki sangroji Tasen Lai aser Tejen Lai anaprongla kaket ajak ama nung angur.

Sangro ya tashi tulu. Sangro zülurtemi ojangtem aser apakijemtem (phrases) balaka shimteta amshir. Ibaji parnok sangro azüngertem mulung nung jembitsü atema parnoki amshiba yimyatem lir. Sangro ya tesangra lir. Ojang aser apakijem kümdanga amshiba ajangaji tangashirtem nem aoksa ngudaktsür/angatetdaktür. Tejen Lai nung aliba sangrotemi, Isreal

nungertemi koda parnok taküm nung ranglok iba indang sayur. Iba ajanga parnoki parnok taküm nung tatalokbatem: tebilemtsütem, tajangshibatem, tamangbatem, teshisadangba (philosophical (ideas) aser jakla yimya koda ratettsü ibaji sayur.

Ibri Sangro Tongtibang Tapu Pezü (Four Major Types of Hebrew Poetry)

Sangro ya tapu balala aika lir. Sangro karbo rhyme aser tarentem (line) tetsüngda nung liru-medema alir. Ibaji taren ka indang rhyme nung tatembangbuba ojangji tanga taren ka nung tatembangbuba ojang den rhyme kasa alir. Tatishitsü:

Roses are red,
Violets are blue.
Sugar is sweet
And so are you.

Tanga sangrotem nung rhythm mesura tebilembatem liru-medema lir, koba nung tanabuba taren (line) ji mezüng taren (line) den sendaktepa alir. Tanabuba taren (line) ajangaji mezüng taren (line) nung kechi shia lir ibaji mulunga agizüker. Mesüra mezüng taren (line) nung aliba tebilembaji iba ajangaji anemtsü. Mesüra iba ajangaji mezüng taren (line) nung aliba tebilembaji abensadaktsür. Tejen Lai Ibri sangro nung, iba ama rhythm liru-medemba lir. Mezüng taren (line) aser tanabuba taren (line) nung rhythm liru-medemba dangji “parallelism (mesüktepren)” ta ajar.

Ibri nung mesüktepren (parallelism) ji tongtimbang tapu pezü lir. Tenüngsangken aser Apijemtsü shin nungi tatishitsütem amshia iba mesüktepren (parallelism) nungji reprangdi.

- I. **Synonymous Parallelism or Repetition (Ankhu/Kasa Mesüktepren mesüra Lepshiba).** Iba nung mezüng taren (line) nung bilemba/shinüba kasa lenmang nungji tanabuba taren (line) nung lephsir, saka ojangtem balala amshir. Tebilembatemji mesükteper; ashitsü agi tebilembatemji maneni lephsir. Ankhu (synonymous) mesüra lephshiba (repetition) mesüktepren (parallelism) ajanga taren ajak nungji o balaka süaka tetezü kasa aliba amshia enoker. Tatishitsü agi:

'Alima aser yangji aliba,
alima aser yangji alirtem' (Tenüngsang Ken 24:I)

Iba tatishitsü nung tanabuba taren ajangaji mezüng taren nung shia aliba tebilemba lephsia sayur. Oren/apakijem (phrase) “yangji aliba” ta asübaji “yangji alirtem” ta asüba den tebilemba kasa lir.

2. **Antithetic Parallelism or Contrasting (Keplakepu/Mashilen Mesüktepbaren mesüra Atsütepba/Meputepba).** Iba nung mezüng taren (line) nung aliba tebilembaji tanabuba taren (line) nung aliba tebilemba den atsüteper/meputeper. Tebilembaji balala alir; ashitsü agi, parnokji balala/atsüteper (antithetical). Mashilen mesüra atsütepa mesüktepren

(parallelism) ojang tezülurtemi aiben amshiba tongtibang ojangji “saka” ya lir. Tatishitsü agi:

'Kechiaser KIBUBAI temeshipur lenmang metet,
saka tamajungpur lenmangji samatsü' (Tenüngsang Ken I:6).

Iba tatishitsü nung tanabuba taren nung shia alibaji mezüng taren nung shia alibaten atsüteper/meputeper. Tatishitsü, anaprongla atema tanabuba taren nung tongtibang ojang “saka” amshiba indangji meteta liang.

3. Synthetic Parallelism or Completion (Temeyoktepba Mesüktepren mesüra Renemba). Iba nungya mezüng taren (line) nung bilemba/shinübaji tanabuba taren ajanga tempanga ashir. Taren anaji kati ka maden tetezü kecha meshitettsü. Renemtsü/Tempangtsü atema tena kati ka nüngdaker. Synthetic mesüra completion parallelism nung tezülurtemi aiben amshiba ojangtemji “asoshi(for)”. “ibaji (that),” “iba amaji asünung,” aser “kechiaser.” Tatishitsü agi:

'Shrinoki ne tenüng metet parnoki ne dak temulung alemtsü,
kechiaser KIBUBA shirnoki bushir, nai parnok kodanga
senzüka metoktsütsü (Tenüngsang Ken 9:10).

Iba tatishitsü nungya, tanabuba taren ajanga mezüng taren nung shinübaji abensatsür. Iba nung tongtibang ojang “kechiaser” keta lir aser tanabuba taren ji pa kija ajanga tetezü meshitettsü.

4. Emblematic Parallelism or Symbolic (Shitakba Tetezü mesüra Tatishitsü/Tamaitüsü). Iba nung o indang noksa—mesüra emblem mesüra tamaitüsü—taren ka nung tanga taren nung aliba tebilemba indang shia atar. Yimya agi o indang noksaji mezüng taren nung alir, saka khenkhenbo ibaji tanabuba taren nunga alir. Tatishitsütem (mesüra medemdangba o tem) “iba amaji” mesüra “ama” tasüba o temji tarentem (lines) nungji ka mesüra ka nungbo alir. Tatishitsü agi:

'Mesüi ayongtzü yongyaba ama,
ni na asoshi yongyar, OH KIBUBA' (Tenüngsang Ken 42:1).

Iba tatishitsü nung, mezüng taren nung sayuba noksa ajangaji tanabuba taren indang tebilemba rasa-a peritsür. Tezüluri tongtibang ojang “ama” mezüng taren nung amshia lir.

Ibri Sangro Koda Ratettsü (How to Interpret Hebrew Poetry)

Ibri sangro ratetdang asenoki meteta alitsüba tongmelang tetuyubatem (points) kar lir, talisa Tenüngsangken aser Apijemtsü shin nung. Item ajakji ka khen ka khen ta asenoki reprangdi.

1. Tensaji kechi nungi tenzük aser atem lemtetang (Decide where the Context begins and ends). Tasa tenet (seven steps) ashiba nung tasa 2 buba nung shia aliba, sangro ratettsü merangdang tensaji kangasa tongtibang lir. Khenkhenbo Tenüngsang kakat nung zülua alibaji matongdang nüngjatem

(titles) tama alir. Iba ajangaji shibai zülu, kechiba zülu, aser iba sangro ajangaji kechi komala ken tapu ka lir ta asüba metetdaksür. Ibaji Apijemtsü shin kar asoshia shitak lir.

2. Sangroji komala mesüktepbaren ka lir ajitetang (Identify what type of Parallelism the Poetry is). Tang tashi nung Ibri sangro temelatem indang dang asenoki jembia lir, itemji line ana mesüktepbaren (two-line parallelism). Ajisaka, mesüktepbaren (parallelism) ji ano tapu aika lir. Khenkhenbo iba nung line ana dang nungi teimba keta alitsü. Khenkhenbo mesüktepbaren (parallelism) tapu balala ajakji meyoktepa keta alitsü, ta yamaji balala alitsü.

'Mejangtsü tejangra, mesüra na sensak tiaí aitsü,
nü tenük lapokang, aser ne chiyungtsü talubosa angutsü'
(A. Shin 20:13).

Iba taren ana mesüktepbaren (two-line parallelism) tatishitsü nung mesüktepbaren ojangji “nü tenük lapokang” aser “mejangtsü tejangra” anaji tetezü kasa lir. “saaka liang” tasüba indang anaprongla jagi olen balala ajanga ashir. Ajisaka, “na chiyungtsü talubosa angutsü” tasüba olenji pa den mesüktepbaren olen “mesüra na sensak tiaí aitsü” ta asüba anaji meputep lir/mashilen (antithetical) lir. Iba apakijem (phrase)/oren ana teshinübaji kasa dang süaka tenaji yimya balala nung ashir. Na sensaker masü nungbo na chiyungtsü talubosa alitsü. Ajisaka, Apijemtsü shin 20:13

ajangaji synonymous (kasa) aser antithetic (mashilen)
mesüktepbaren (parallelism) indang tatishitsü sayur.

3. Sangro tapu aikaji bilemtetang (Remember the many kinds of poetry). Ano maneni, Tejen Lai nung asenoki Ibri sangro mesüktepbaren (parallelism) indang mejeta angutsü. Asenoki Tasen Lai nung anguba sangrotem nung iba ama mesüktepbaren (parallelism) nung manidaker. Tasen Lai zülurtemi Tejen Lai nungi shin otem agiteta amshiba kar mesüra ibaji mangutsü.

Iba den bendenloka ano, sangro tapu balalatemji yimya balala nung asenoki ratettsüla. Shisatsü indang sangrotem (Apijemtsü shin aika nung anguba amala), tatishitsü agi, “iba ojang” nung dang ranglokba. Tanü tendak tajungba nung alitsü atema parnoki lenmang bushitsü meranger. Shisatsü indang sangrotem/kentem ajanga shirnoki shisatsü bushir parnoki shisatsü angur ta bilemer. Parnoki alima ajunga ngujem (scope) indang bilemer. Tatishitsü agi, Apijemtsü shin I:5-6 nung asenoki yamai azünger:

'Tashi temetet nisungi angashitsü, aser tangazükba nung renloktsüsa,

aser tangatetba nisungi sayutsüngi tajung ngutettsü asoshi, Apijemtsü shin aser rateta sayuba o, tashitemeteter otem aser parnoki ratamatatsüsa jembibatem angatettsü asoshi.'

Mangyimba sangrotem (Lament poems), atsütepba (contrast), yangluyim (formula) shilem trok (six parts) nung anidaka inyaker koba nung Ibri indang mesüktepren (parallelism) indang tatishitsütema dena lir. Tenüngsang ken 3 amshia, asenoki item tatishitsütem ya angur:

- i. Jembiba (Address), koba nung tezülurtemi pa o shiba dang ashir ibaji jangjar (3:1: “OH KIBUBA).
- ii. Ashishiba/temulungmasü/nemnem (Complaint), Koba nung tezüluri timtemji/lendongji kechi aser kechiba pai Kibuba teyari bushir ibaji jangjar (3:1-2).
- iii. Temulung alemba (Trust), koba nung tezüluri Tsüngrem dak temulung alemba indang yakta dang ashir (3:3).
- iv. Telangzüba anguba/kümzükbä (Deliverance), koba nung tezüluri Tsüngrem dang timtem nungi kümzüksü atema ayimtener (3:4).
- v. Nangzükbä (Assurance), koba nung tezüluri Tsüngremi kümzüksü nangzükbä indang sayur (3:5-6).
- vi. Tenüngsang (Praise), koba nung tezüluri tenüngsang agütsür, Tsüngrem tushia aser pa dang pelaba ashir (3:7-8).

Tenüingsang Ken aika nung, item yangluyim (formula) balalaji amshir. Ibaji tezüluri Tenüingsang Ken ji koda yanglur iba dakji keta lir. Aser Tenüingsang ajak telongzük nungji Ibri mesüktepren (parallelism) tapu balalatem angutsü.

Sangro Bushiba (Studying Poetry): Apijemtsü 3I:10-3I nungi tatishitsü agitetba.

Iba renemshitsü atema, Apijemtsü shin 3I:10-3I züngang. Ibaji züngzüker külen, na Ibri sangro bushi tenzükdangji ne indang Laishiba nung iba tekongji lapoka yuang.

Azüngba Tasatem (Reading Strategies)

Tasa ka (Step one): Iba Lai tekong ya kechi komala kaketkeno ratet ka aser iba ajanga kechi inyaker?

- Kenozuluji shisatsü indang lir aser ibaji “iba alima” nung ajemdaker lir. Iba nükjidongji nüburtem ajak taküm tajungba nung lidaktsütsü atema lir.

Tasa ana (Step two): Iba Lai tekong ya koba tensa ka nung tenzüker aser atem?

- Apijemtsü shin 3I:10-3I ya Apijemtsü 3I:I-3I tensa nung asenoki angur. Tapu 3I ji “Lemuel chuba o jungkai adokba, koba tetsüi pa dang sayu” ta tenzüker. Iba amaji asünungji, kodang asenoki 3I:10-3I nung aliba apijemtsü shin koba ajanga “tetemsü kinungtsü” indang ashibaji züngdir –

asenoki ibaya junga bilemtettsüla. Tezülor jagi iba apijemtsü ya Lemuel tetsü jakla yimya dak ajemdaker züluba lir. Tetsütem ajaki par jabaso atema tetemsü kinungtsü ngudaktsüner. Anungji iba apijemtsü shin nung, Lemuel tetsüi lar jabaso kinungtsü ka asütsü atema lai aginüba yimya indang iba nungya sayur.

- Tensaji tapu I (chapter I) tashi nungi atsülanga aruba lir. Iba ajanga Apijemtsü shin indang nükjidingji jembir: “tashitemetet metetsü” (tekong 2) aser “KIBUBA tsübubaji shisatsü tetenzük lir” (tekong 7). Apijemtsü shin tatembang buba tapu nung, tazüngertem nem iba ya metetdaksür. Iba nung kibong kümer alir tetsür kati lai shisa kaa aser KIBUBA tsübua lira la koma alitsü ta asüba sayur (3I:30).

Tasa asem (Step three): Tesüiba mapang nung iba Lai tekong ajanga par nübur anga alirtem dangji Tsüngremi kechi shinürba?

- “Pa dang tetsüi sayuba...Lemuel chuba otem ajanga” Tsüngremi, nisung ajak dang langka sayur. Ibaji “tetemsü kinungtsü” ajanga la taküm koda shisatsü nung aser KIBUBA tsübua alir ta asüba sayur. Sangroren nung tangatetba tabensa agütsüba ojang ana/line ana (poetic couplet) teimbaka kasa mesüktepren (Synonymous parallelism) nung alir. Parnoki kibong kümer alir tetsürtem koda shisakaa alitsü ta asüba sayur. Laji tekümdang asütsüla aser meranga inyakba tetsür asütsüla. Lai lar kibong nüngdakba ajak reprangtsüla.

Tasa pezü (Step four): Iba Lai tekong ajanga nüburtem ajak aser sobaliba ajak asoshi Tsüngremi pa temulungjang nung kechi tongmelang tamendakdak (general principle) ka bilema lir?

- Iba nung tongmelang tamendakdakji (general principle) kibong kümer alir tetsürtem shirnoki KIBUBA tsübur parnok asoshi lir. Saka ibaya tetsürtem ajak asoshi lir, kibong kümer alir asür maküm alir ajak atema – iba den teburtema dena lir.

Sentaktepa aliba tasatem (Relating Strategies)

Tasa pungo (Step five): Tanü iba Lai tekong ajanga Tsüngremi ne dang kechi ashir?

- Yangi ano tasa 5 ji tasa 4 nungi indang indanga adokba lir. Tanü ni atema, Khristan ka ama ni kü taküm shisa kaa linüra ibaya ni inyaktsüla. Ni KIBUBA tsübuttsüla. Iba sülenji ni kümdanga alitsüla, mapa meranga inyaktsüla aser ozü kibong nüngdakbatem reprangtsüla.

Tasa trok (Step six): Ner tamanger teloktem dang tanü Iba Lai tekong ajanga Tsüngremi kechi ashir?

- Asenok kar danga—tebur süshia mesüra tetsür süshia, kibong kümer mesüra maküm—shisa taka taküm linüra asenoki ibaya inyaktsüla. Asenoki KIBUBA tsübuttsüla. Iba sülenji asenok kümdangtsüla, mapa meranga inyaktsüla aser asen kibongtem nüngdakba reprangtsüla.

Tasa tenet (Step seven): Ner tamanger teloktem dang iba Laishiba tekong indang ochitemji koda ashitsü?

- Iba tasüngdangba langzütsü atema, tamasa asenoki sangro den sendaktepa aliba item tasüngdangbatem ya bilemdangba ajanga asenok yaritsü:
 - o Ner nübur tamangertemi tanü sangro indangji kechi lenmang ka nung bilemer? Ibaji na anogo shia libalirunung shilem koba tashi agir?
 - o Laishiba dak alaka tanga nung nai jembiba aser züluba kaketkeno nung sangro ajanga shilem kobateka agir? Nai atenba aser/mesüra angaba nüngtugu kentem nung sangro ajangaji koba teka shilem agir?
 - o Ne ket nung aliba sangrotemji rhyme mesüra rhythm nung ajemdaker lir na? mesüra parnok indang sangroji nai lenmang balaka nungi sayutsü lenmang lir na? Tatishitsü agi parnok indang sangroji Tejen Lai Ibri mesüktepren (parallelism) denji mesükteper na? Nai laishiba nung aliba sangro ochitem indang ashidang iba ajangaji na koda yarir?
 - o Tesüiba ita 6 tsüngda nung Lai tekong dak sendakteptsüsa nenok nüburtem telongzüik nung sentong karbo agia ali mali? Iba sentongtem indang rasang aser iba ajangaji alima ranglok nungi ner nübur

tamanger dak ajangshibatem shiang.

- o Ner nübur sobaliba nung, shisataka kinungtsü dak sentakba nung apijemtsü/shin o, otsütem, ken indang sayatem, tsüngsangba itemji karbo lir na? Lira, iba Lai tekong indang ochitem den putepba angatedaktsütsü atema nai itemji amshitsü na?
- o Ner sobaliba koba media (film, TV show, song,) ajanga iba Lai tekong indang ochi angatetdaktsüba nungji na yaritsü?

Ner tamanger teloktem atema (For your community of believers):

“Tetemsü Kinungtsü” ka koda kümdaktsür ta asübaji alima nung aliba tamangertem ajak parnok pei pei sobaliba nung ajemdaker tangatetba balala lir. Ner nüburtemi parnok kidang, kibongtem, aser mapa inyakba tesemtem nung tamanger kinungtsü süshia mesüra mamanger kinungtsütemji kechi jenjang ka nung amshir? Ner nüburtem sobaliba ajanga imlaba/taginüba aser Laishibaren nungi angatetba anapronglaji nai angatetsü merangtsüla. (Apijemtsü shin 3I:10-3I). Apijemtsü tekong nung shia aliba tangatetba aser ner sobaliba ajanga angatetba ana tetsüngta kasa alibatem nung nai tali rangloksüla. Nai ibaji inyakdang, iba Apijemtsü shin tekong nung aliba ochitem ner nüburtem dang koda tongteprateptsu ta asübaji nai bilemtettsü/metettsü.

Tapu Pungu

OZÜNG KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET LAW)

Tejen lai nung ozüngtem aika lir, talisa Levi aser Tazüngkunem kakat nung angutsü. Kodang item kakettem ya züngdir, asen tensa denbo meputep ama bilemer. Ozüngtemji kanga tejen meseker. Aser asen lima nunga pei sasep ozüng lir. Nisung aikati Tejen Lai ozüngtem ya tanüasüng tensa den meputep ama bilemer, aser aji kechiba ta süra, tanü asen tamangertem aikati tejen lai ozüngji kenozülü ratet asübai temulung magutsüba angur. Saka, asenok Yisu dak amangertembo, lai o ajakji tongtibang ta meteta lir, ozüngtemji asüyonga. Yamaji, Tasa 4 ji kanga tongtibang. Asenoki ozüngtemji kechi koba tangatetba nung Tsüngremi asenok atema yutsü, aji ratettsü nendaker.

Ozüng Indang Temetettsü Tapu Pezü (Four General Points About Law)

Ozüng indang mejembi dang, tapu pezü angatettsü nendaker. Item ajanga kechi koda sür özüngji aru aser tanü tensa den koma puteba ratettsü aji metettsü. Tapu 4 ji yamai lir:

1. **Ozüng ji Tajung (Law is Good):** Aiben asenoki Tejen Lai özüngtem ya tamajung mesüra mashi ama bilemer. Israel nüburtemi bo item özüngtem ya tajung ta agizük. Kodang Tsüngremi mezüng özüngji agütsü, parnoki aji khuret ama mebilem, saka tashi angatsübaji parnoki pela. Tenüngsang Ken zülusangi ashir, özüng nungji “jangra atemer” (TKen. I:2)
2. **Ozüngji Molungso Langzüba (Law is Voluntary Response):** Israel nüburtemi tashi angatsü jangratem aser, özüng sülen anidakba ajanga Tsüngrem tashi angar ta parnoki amang. Kechiba ta süra, Egypt lima alar tia nungi Tsüngremi parnok anitet. Anungji, Tsüngrem peladaktsütsü atema parnoki molungsoa tashi anga.
3. **Ozüng Ajanga Langzütsü Metet (Law Helps Us How to Respond):** Israel nüburtemi metet, özüng ajanga shitak kati ka den, aser Tsüngrem tashi angatsü angatet. Parnok Egypt lima alar ali dang, aser Mosa maru dang, kin (12) teranai bo shitakba Tsüngremji meteta liasü, saka Tsüngrem tashi koma

angatsü ajibo memetet liasü. Kodang özüngji aru, iba sülenji parnoki Tsüngrem peladaktsütsü metetet aser talisa, parnok tsüngta putepa alitsü angatet.

4. **Ozüngi Israel Kin Yanglu (Law Forms the Nation Israel):** Egypt lima alar alidang, Ibri nungertemji kin terana dang liasü. Parnok tesendaktep aser külem alar rishikangshi nung parnok lungjema akum. Tangbo, özüng ajanga item Ibri nungertem taliba lungjema kin ka kümtet aser kin ka ama temzüng özüng liasü.

Ozüng Tapu Ana (Two Types of Law)

Kodang özüngji tontibang tapu ana lir ta metetdir, özüngji angatettsü temela akümer. Özüng anaji yamai lir:

1. **Tensa Tia Ajak Indang Özüng (Universal Law):** Iba özüng ya teti atema aser kin sobaliba ajak atema lir. Tatishitsü, Özüng IO (ten commandments) ya universal özüng lir. Iba özüng ya angatettsü aser benshitsü temela. Kechiba sura, iba ya akidang zülua ayuba ka süaka, tanüasüng tensa nunga nendaka benshiba ka lir.
2. **Tensa Yari Özüng (Situation Law):** Özüng koba tasazük tensa mapang ka, aser kin sobaliba ka atema lir iba dangji situation özüng ta ajar. Iba ya universal masü anungji ajak atema masü. Iba özüng ya tia tensa den putepa tekümdangtsü

aser teyinkatsütem lir. Anitet, Levi, aser Tazüngkunem nung ozüng aika situation ozüngtem lir. Item tasazük ozüngtem ya universal ozüngtem dang nungi angatettsü aser benshitsü tasakba lir, kechiba süra aki mapang aser tang tensa mapang na kanga balala. Anungji asenoki Tasa 4 nungji temulung agütsütsü nendaker.

Tensa Tia Ajak Indang Ozüng Bushiba: Tatishitsü Ka Anitet 20:I4 nungi (Studying Universal Law: An Example from Exodus 20:I4)

Asenoki külemi “Tasa Tenettem” (seven steps) ji agia odi. Iba denji külemi Reading and Relating Strategies inoksema agiti. Asenoki Anitet 20:I4 “Nai nüktapangta tebenshi” ta asüba ozüng ya shisadangti.

Azüngtsü Tasatem (Reading Strategies):

Tasa Ka (Step one): Iba lai tekong nung koba kenozülü ratet amshir aser iba ajanga kechi tuyur?

- Anitet 20:I4 indang kenozülü ratet ya ozüng lir. Iba ya universal ozüng. Iba ya teti tensa mapang, aser kin sobaliba ajak atema lir.

Tasa Ana (Step two): Iba lai tekong indang tensa ya kechi nung tenzüker and kechi nung atemer?

- Iba lai tekong ya Ozüng Ter nung tenzüker aser atemer. Iba ozüng ya Ozüng Ter nung ozüng 7th buba lir.

Tasa Asem (Step three): Parnok tensa mapang nung iba lai tekong ajanga Tsüngremi kechi jembi?

- Tejen lai mapang nuktapangta ya nüburtemi Anitet 20:14 ajanga jangaja meteta liasü. Tsüngremi ashi, kibong maküm dang shi nung lungjembaji nüktapangta.

Tasa Pezü (Step four): Iba lai tekong nisung ajak nem agütsü dang Tsüngrem molung nung kechi tangatetba liasü?

- Iba ozüng ya universal asünungji, Tasa 3 aser 4 pezü na prongla küsa alitsü. Tetezü, kibalenbu masü dang shi nung lungjembaji tai. Hao, kin balala sobaliba bala amshia alitsü, nüktapangta tangatetba balaka alitsü, aser apuani tesendaktep balaka alitsü akok. Asenoki tangar kin aser par sobaliba indangji angatettsü junger. Saka item ajakji lai o aser ozüng dang nungi tongtibangpa masütsüla. Lai ji nisung, lokti aser kin sobaliba ajak dang nungi tamaba lir.

Sentaktepa Aliba Tasatem (Relating Strategies):

Tasa Pungu (Step five): Iba lai tekong ajanga Tsüngremi nü den kechi jembir?

- Ano, Mera 5 ya Tasa 3 aser 4 dak sendaktepa lir. Iba ya universal ozüng lir anungji, tetsür tebur kibong ka maküm tashi shi nung lungjemtsü makok.

Tasa Trok (Step six): Iba lai tekong ajanga Tsüngremi tanü nenok tamangertem den kechi jembir?

- Yangi Tasa 3, 4, 5 aser 6 ya sendaktepa lir. Kibong maküm tashi shi nung melungjemtsüla.

Tasa Tenet (Step seven): Iba Lai tekong ochi ya nai koma ner tamangertem den lemsateptsü?

- Iba tasüngdangba langzütsü atema, tamasa asenoki universal özüngji tsünglanglen agüja aliba tasüngdangbatem den medemdangtsüla:
 - o Ner lokti tentet aser sorkar indang universal özüngtem ajanga nenok libalirutsü tuyuba ya nenoki koma repranger? Ner lokti-i item özüngtem tajunglen asü tamajung len nungi agizüker?
 - o Ner lokti-i item universal özüngtem benshir asü mebenshitsüba paitoka tezü len jajar?
 - o Ner tamangertemi Tejen Lai universal özüngtem ya koma agizüker? Item Tejen Lai özüngtem ya nenok taküm nunga sendaktepa lir na?
 - o Taoba mapang (ita 6) tsüngta ner tamanger tesentepdak universal özüng den sentaktepa lokti sendong kar achayanga lir na? Item ajanga nüburtemi koma universal özüngtemji agizükerar metettsü?

- o Iba lai tekong indang ochi den medemdangtettsüsa ner lokti achaayang ostü kar lir na? Otsutemji benjong bentsü, yartsüngsang, kenten menü, jilushi, item nungi asütsü akok.
- o Koba media ajanga (film, TV show, song, etc.) iba lai tekong osang ya ner lokti den lemsateptsü akok?

Ner lokti tamangertem atema (For your community of believers):

Ner lokti nungi tatishitsü tapet agizüka, ajaki meteta aliba nisungtem amshia, mesüra yartsüngsang aser kenten menü ajanga iba universal özüng ochi ya sayutsü koka lir. Tangatettsü ji, ner sobaliba benshia item tatishitsü amshia Anitet 20:I4 indang ochiji sangdongtsü akoktsü.

Tensa Yari Özüng Bushiba: Levi Tapu I3 aser I4 nungi Tatishitsü Ka (Studying Situation Law: An Example from Leviticus Chapters I3 and I4)

Iba atema renemtsü asoshi, Levi tapu I3 aser I4 züngang. Kodang züngmadir, iba tapu ana ya lapoka yua situation özüngji bushiang.

Azüngtsü Tasatem (Reading Strategies):

Tasa Ka: Iba lai tekong nung koba kenozülu ratet amshir aser iba ajanga kechi tuyur?

- Levi tapu I3 aser I4 kenozülü ratet ya ozüng lir. Iba ya. Iba tapu ana rangben nung ya teimba situation ozüng indang angutsü. Tsüngremi koba tangatetba nung nisung ajak atema iba lai tekong ya lateta yutsü aji bushitsüla (Tasa Pezü).

Tasa Ana: Iba lai tekong indang tensa ya kechi nung tenzüker and kechi nung atemer?

- Levi tapu I3 aser I4 rangben nung memürakba indang temzüng ozüng zülua lir.
- Tapu I3 nung temang taküp nung komu atenba aser osettem nung mangrang apongba indang zülua lir. Item nisungtem aser par osettsüset ajak parnok meraka maküm tashi yimti telungi aitsü memelar.
- Tapu I4 nung meraka akümba purtem koma tanaben yimti telungi aitsü zülua lir.
- Iba tapu ana ya tangatetba ka nung zülü ama. Aser ibaji temang taküp nung komu atenba aser kisüjensü nung mangrang apongba indang ozüngtem lir.

Tasa Asem: Parnok tensa mapang nung iba lai o ajanga Tesüngremi kechi ashir?

- Tapu I3 aser I4 ji kodang züngdir, asenoki kechiba iba ya zülü angateter. Israel nüburtemji memürak aser temang taküp

nung komu atenba den kisüjensü nung mangrang apongba agi sünga liasü. Item atema teinyaktsü aser temetettsü kanga nendaka liasü. Shirnok yimti telung nung aser shirnok yimti kima nung alitsü item tangatetbaji kanga nendaka liasü (Levi 13:46). Tanga tashitak nungia kümzüka alitsü metettsübaji nendaka liasü. Talisa, taneptsü ngur sülen koma tanaben yimti telungi aita alitsü itemjia metettsü tim asünung, item özüng kaket ajanga tangatetba agüja liasü.

Tasa Pezü: Iba lai tekong nisung ajak nem agütsü dang Tsüngrem mulung nung kechi tangatetba liasü?

- Kin shia sobaliba balala asünung, iba tensa (context) ya ratettsü tasak. Kin shia inyakyim balala anungji tamanger aikati Levi kaket ya temulung aguja mazünger.
- Saka iba Tasa 4 ajanga metettsüji, Tsüngrem temulung Levi nung alibaji, Pai nisung atema aria bilemtsü aser parnok shirang nungi jenbua lidaktsünü, aser ano par osettsüttema wazüka ayutsü atema shisatsü agütsü. Talisa, tanaben koma yanglushia nübur den lungjemtsü aji Pai mulung.

Sentaktepa Aliba Tasatem (Relating Strategies):

Tasa Pungu: Iba lai tekong ajanga Tsüngremi nü den kechi jembir?

- Iba situation özüng nung, Tasa Pungu ya Tasa Pezü nungi adoker. Angtatetbaji, Tsüngremi asenok kümzüka-wazüka lidaktsüner. Yangi asen temang aser asen osettsüset ajak dena lir. Ano Pai asenok asen lokti den tesendaktep tajung nung lidaktsüner.

Tasa Trok: Iba lai tekong ajanga Tsüngremi tanü nenok tamangertem den kechi jembir?

- Tanü tensa mapang (context) nung Tapu I3 aser I4 na ajanga Tsüngremi asen atema aria bilemtsüba sayur. Pai asenok kija taküm aser lokti taküm ajak kümzüka yuner. Talisa, taküm ka koda lokti atema tamajung liasü, Pai iba takümji kümzüka tanaben lokti denji sa ka kümdaktsütsü pai mulung.

Tasa Tenet: Iba lai tekong ochi ya nai koma ner tamangertem den lemsateptsü?

- Iba tasüngdangba langzütsü atema, tamasa asenoki agüja aliba tasüngdangbatem ya angatettsüla:
 - o Ner lokti tentet aser sorkar indang situation özüngtem ajanga nenok libalirutsü tuyuba ya nenoki koma repranger? Ner lokti-i item özüngtem ya tajunglen asü tamajung len nungi agizüker?
 - o Ner tamangertemi Tejen Lai situation özüngtem ya koma repranger? Item Tejen Lai özüngtem ya nai nenok

teti taküm dena sendaktepa angur na?

- o Taoba mapang (ita 6) tsüngta ner tamanger lokti situation özüng den sentaktepa lokti sentong kar achayanga lir na? Item ajanga nüburtemi koma universal özüngtem agizükerar koma metettsü?
- o Iba lai tekong indang ochi den medemdangtettsüsa ner lokti achaayang ostü kar lir na? Otsutemji benjong bentsü, yartsüngsang, kenten menü, jilushi, item nungi asütsü akok.
- o Koba media ajanga (film, TV show, song, etc.) iba lai tekong ochitemji ner lokti den lemsateptsü akok?

Ner lokti tamangertem atema (For your community of believers):

Ner sobaliba nungi tatishitsü tapet agizüka, mesüra yartsüngsang aser kenten menü ajanga iba Levi tapu I3 aser I4 indang ochi aser tashidaktem ya sayutsü koka lir.

Tapu Trok

SHIN O KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET PHROPHECY)

Lai ajunga nung shin o ya angutsü. Tejen Lai nung ainkar nüngtugu pezüi züluba kaket (talangba züluba) ta ajar, iba nung asenoki shin otemji angutsü, aser item kakettemji: Isaia, Yerimia, Ezekiel aser Daniel. Ano asenoki Tejen Lai kaket nung shin o angutsü koba dang ainkar tilatem I2 (tatsütsü züluba) ta ajar, aser item kakettemji: Hosea, Yoel, Amos nungertem lir. Tasen Lai nung ainkar ta jateta aliba nisungtemi shinba angutsü. Mezung arogo nung shin o ji tanela sempet ta züngshi. Asenoki shin o ji kenozülü ka ama ratettsü.

Shin O indang Tongmelang Tetuyubatem Pezü (Four General Points about Prophecy)

Shin o koda ratettsü ta asüba bushi metenzükdang tamasa asenoki ranglochtsü atema tongmelang teteyubatem pezü lir. Iba nungji shin o ya tamasa koda agütsü aser tanü asenok shin o nungji koda rangloker ta asüba anaprongla nungji shilem agir:

1. **Ainkar indang Teratet (The Definition of a Prophet).** Ainkar ya nisung ka shibai Tsüngrem melena jembir. Tsüngremer mulungba indang nüburtem dang pa mesüra la ajanga metetdaksür. Ainkartemi sangoktsüba osang nungji tongtimbang agutsür.
2. **Ainkar Adokba indang Otsü Tatongren (The Historical Setting of the Prophet).** Ainkartemi parnok osang otsü tatongren kar nung ajemdaker jembia liasü. Ainkartem osang angatettsü asoshi, asenoki koba tatalokba mapang (historical events) ka nung ainkar jagi pa osangji sayutsüngi, ibaji tama angatettsüla. Iba den külemi, Laishiba mapang nung ainkartem aliba sobalibaji tanü asen sobaliba dang nungi aisü nung balaka lir. Ibayongji, aiben tanü asen mapang aser par mapang indang indanga tesentaktep mali. Anungji, asenoki tongmelang tamentakdak (general principle) (tasa 4/step 4) nung reprangtsüla.

3. **Ainkar Taküm indang Tensa (The Life Situation of the Prophet).** Aiben ainkartem par taküm tensa otsüji osang denji sendaktepa liasü. Tatishitsü agi, Hosea nüktapangtatsür ka den kibong akümbato Isreal nunger Tsüngrem den tesendaktep akaba indang tesayuba liasü. Iba ajangaji, ratettertemi ainkartem taküm otsü indang tatalokbatem jung junga temulung agutsütsüla. Pei taküm indang tajangshibatem ajangaji ainkar Tsüngrem den tesentaktep aliba sayur.
4. **Ainkar indang Osang (The Message of the Prophet).** Ainkar indang osangji tama jembizüka yoker. Ibaji nüburtem dang sayutsüngia/jembia liasü. Item o tatsü jembiba dangji “shin o (oracles)” ta ajar. Shin o (oracles) osangtemji mezüng Tsüngrem indang nungi tenzüker. Aser iba sülen Tsüngremi jembiba o tem ainkar ajanga tongtepratepa nüburtemi angatettsüsa pai pa o agi ashir. Aiben, pai iba shin o (oracles) ya sangroren amshia sayutsungir. Itemji Ibri sangrotem den kanga mesüktepa lir.

Ano maneni, shin o tem (prophecy) nai azüngbatem ya shitakbabo na atema masü ta nai metetang. Iba ajangaji, ainkar ajanga tensa kar indang mejeta pa osang nung ashibaji nenok tensa atema meputeptsü. Mesüra Ibaji ner tamanger teloktem atema masü. Kodangsa asenoki shin o (prophecy) nungji reprangdir aser ibaji koda ratettsü ta asüba nung reprangdir, item tongmelang tetuyuba (general points) 4 ya bilemtetba ajanga na yaritsü. Item

shin o ajangaji tera (background) kümtetbaji Lai ajunga nung asenoki angur.

Shin O Tapu Ana (Two Types of Prophecy):

Kodang asenoki shin o sangoktsüba (forth-telling) aser shina ataba/shinzükba (foretelling) anapronglaji shin o keta lir ta angatetdir, shin o ratettsü atemaji temela lir.

1. **Sangoktsüba (Forth-telling):** Sangoktsüba shin o ajanga nüburtem tali ajungmesor aser ayongzüker. Iba ya nüburtemi tashimangaba mesüra temulung malembatem nung temelenshitsü aser tatokmeshiba atema sangoktsüba lir. Iba ajangaji Tsüngremi parnok temenen talenba nungi salatsür. Ajioda, ainkartem osangji aiben tasüba mesüra nüji anguba indang ka lir. Sangoktsüba (forth-telling) ya nüburtemi tashi angaba agi Tsüngremer temoatsü agütsüba indang lir. Shin o (prophecy) timba ka sangoktsüba (forth-telling) lir. Sangoktsüba (forth-telling) nungji tatalokdak indang alir. Iba nungji par nüburtem talidak tensa den sendaktepa alir.
2. **Shina ataba/Shinzükba (Foretelling):** Shina ataba shin o ya tarutsü atema lir. Ainkartem osang ajangaji tarutsü indang metetdaksür. Ajisaka, iba amala shina atabaji tanü tensa nüburtem dak ajemdaker lir. Ibaya tetishia sangoktsüba (forth-telling) nungi adokba alir. Shin o ajakjibo shina ataba indang masü. Shina ataba/shinzükba nungji tetishia tarutsü

indang lir. Tanü tendak nüburtem tensa ajanga tarutsü atema langka kar ataloktsüba den sendaktepa lir.

Tanü tendak, Sangoktsüba mesüra shina ataba amala shin o ratettsü khenkhenbo tasak lir. Ibaji kechiba ta süra shina ataba/shinzübka (foretelling) aser sangoktsüba (forth-telling) anaprongla nungji shin o lir. Ibaji tetishia tanü tendak nüburtem tensa dak aketba ka indang alir. Tesüiba mapang tensaji aiben tanü tensa den meputep alir. Anungji, nüburtem aser sobaliba ajak atema asenoki tongmelang tamentakdak (step/tasa 4) nungji temulung agütsütsüla.

Shin O Bushiba (Studying Prophecy): Isaia 7:10-17 nungi Tatishitsü Ka (An Example from Isaiah 7:10-17)

Lai nung iba tekongji zügang. Asenoki azüngba aser sendaktepba aliba tasatem nung “tasa tenet (seven steps)” ji züngdi.

Azüngba Tasatem (Reading Strategies)

Tasa ka (Step one): Iba Lai tekong ya kaketkeno ratet koba nungi aser iba ajanga koda inyaker?

- Isaia 7:10-17 nung anguba kenozülu ratetji shin o lir. Anungji, ainkar Isaia-i Ahaz chuba dang ashiba tensaji asenok tensa den tapet mesüra mapet asütsüa akok. Tanü asenokdak ibaji peta ali mali metettsü atema iba tekong indang tongmelang tamentakdak (general principle) nungji reprangtsü nüngdak.

Tasa ana (Step two): Iba Lai tekong indang tensa kong nungi tenzük aser atem?

- Isaia 7:10-17 ji Isaia 7:1-8:4 tensa nung angur. Iba nung tatalokba (historical) tensaji ya lir. Yihuda aser Yirusalem anüolen chubayimli, Ahaz-i yimsüsüa aliba anema Siria aser Isreal anüdoklen chubayimli lungjem. Ahaz chuba tsübuadok (Is. 7:12). Ahaz anisüngzükdaktsütsü atema Isaia ainkar yok (Is. 7:3). Sangoktsüba (forth-telling) ajanga pa dang tsübua malitsüba indang ashi. Iba sangoktsüba (forth-telling) mapang tiyongtsü nung Siria aser Israel lungjembaji raksatsütsü ta pai shinzüka toktsü (foretelling). Isaiai Ahaz dang Tsüngrem dak akang akanga tamang kaa alitsü ajungshi (Is. 7:4-9).
- Isaia 7:10-17 nung. Ahaz temulung süngjemdaktsütsü atema, Isaiai ashibaji shidaka ta jangjatsü atema, Tsüngremi pa dang tamaitsü ka asüngdangang ta ashi. Ahaz-i memulung (Is. 7:10-12). Ainkar Isaia-i adangji Tsüngremi Ahaz nem tamaitsü ka agütsütsü ta ashi (Is. 7:13), “Tasüngtet aiür ka mashisa akümtsü, aser jabaso ka asotsü, aser pa tenüng Immanuel ta ajatsü” (Is. 7:14) sangdongba/sangoktsüba (forth-telling) ajanga Tsüngrem pa den alitsü ta sayu. Iba mapang nung jabaso ka asotsü. Pai tamajung magizüktsü aser tajung shimtsü memettdang (tain makümdang), Yihuda amokmerenba chuba anaji Asiriai samatsütsü (Is. 7:15-17).

- Isaia 7:10-17 nung bilemba/ashibaji tekong 18-25 ajunga nungji lir. Saka ano iba sülen zülua aliba tekongtem ajunga nungji kasa tataloktsü aliba indang shia lir. Asiria-i Siria raksatsütsü/samatsütsü aser anüdoklen chubayimli aser Yihuda-i tsüngrem taochi angutsü. Iba ajangaji, Isaia 7:10-17 nungji otsü tetenzük nungi tatem tashi aliba ka ama sayur. Isaia 7:18-25 ji kechi ataloktsü lir item indang ashiba lir.

Tasa asem (Step three): Iba tendak shitakba anga alirtemdang iba Lai tekong ajanga Tsüngremi kechi ashi?

- Isaia ajanga, Tsüngremi, Ahaz chuba (aser Yihuda nüburtem) dang aruya aliba tataloktsütem nung tsübua malitsüba atema ashiba lir. Ibaya Siria aser anüdoklen chubayimli ana tsüngda yimten yimsüsübaren nangzüktepa lir. Ajungshibaji ya lir. Tsübua teli. Tsüngremi nenok anepalutsü. Iba sangoktsüba (forth-telling) ajanga shina ataba/shinzükba (foretelling) aru. Tsüngremi Ahaz nem tamaitsü ka agütsütsü. Tarutsü nung tasüngtet tetsür ka ajanga tanur ka asotsü aser pa tenüngji Immanuel, “Tsüngrem onok den lir” ta ajatsü. Iba ajanga Ahaz aser Yihuda nüburtem dang adangji Tsüngrem parnok den dena lir ta sayutsü. Shina ataba/shinzükba (foretelling) ji tasüngtet tetsür kati tanur ka asoba ajangaji ataloktsür (Isaia ainkar indang tanabuba kinungtsü, Isaia ainkarla Isaia 8:3-4) Küm ana tsüngda nung Assiria-i Siria aser anüdoklen chubayimlitem raksatsü/samatsü.

- Isaia 7:14 nung nangzüka aliba Immanuel asotsü atema shinzüka toktsüba (foretell) Tasen Lai Mathi nung amshir, Yisu asotsüba indang (Mathi 1:23). Isaia 7:14 nung shinzüka toktsübaji Yisu idang ashirba lir. Saka ibaya tamasa Isaia aser Ahaz tenaprongla Assiria aruba ajanga adaloktsüba ka lir. Iba ajanga chubayimli ana koktetdaksü. Mathi-i Isaia 7:14 ji tim lenmang nung amshi, iba ajangaji Yisu yimya balaka nung asotsü shinzüka toktsüba ataloktsü. Saka Isaia aser Ahaz tena katia tarutsü nung ataloktsü aliba tanabuba yisu indang shinzüka toktsüba memetet. Ajioda, Tsüngremibo item ajakji meteta lir! Mathi dang Isaia 7:14 nung Pa Jabaso asotsü dak sendakba shia aliba amshitsü ashibaji Pa lir.
- Isaia 7:14 ajangaji tetishia, zülua aliba nemji tamasa jembidaktsütsü atema asenok dang tekümdangtsü nenshia ashir.

Tasa pezü (Step four): Nüburtem ajak aser sobaliba ajak atema iba tekong ajanga kechi tongmelang tamentakdak (general principle) Tsüngrem mulungjang nung lir?

- Iba indang tongmelang tamentakdakji (general principle): Lendong mapang nung Tsüngremi tetishia tatalokba otsüji (history) azüoka alir. Pa sülen anidaker shirnoki Pa dang tashi angar parnokji tsüba alitsü menüngdak. Tsüngrem parnok den dena lir. Iba tenangzükbaya talisa Pa Jabaso, Yisu Khrista dak angur.

Sentaktepa Aliba Tasatem (Relating Strategies)

Tasa Pungo (Step five): Iba Laishiba tekong ajanga tanü Tsüngremi ne dang kechi ashir?

- Yangi ano maneni tasa 5 ya tasa 4 nungi indang indanga adokba lir. Tanü, Yisu sülen anidaker ka ama, ni ajitettsü nüngdak. Tsüngremi kü taküm lendong ajuruba mapang ajak nung azüoktsür aser ni tsübutsü kecha mali. Talisa, Pa jabaso Yisu Khrista ajanga Pa kü den teti lir.

Tasa trok (Step six): Tanü ner nübur tamangertem dang iba Lai tekong ajanga Tsüngremi kechi ashir?

- Tanü tamangertem aikati Lai nung aliba shin otemji (prophecy) sangoktsüba (Forth-telling) ka ama masü shinzüka doktsüba (foretelling) ka ama dang angateter. Sangoktsüba (forth-telling) nungi ang shinzüka toktsüba (foretelling) ji adoker ta asübaji parnoki junga mangateti lir.
- Tanü tamangertemi Isaia 7:10-17 ji Yisu asotsüba indang shinzüka toktsüba (foretelling) ka ama dang angateter. Parnoki iba tekong ajangaji, talisa tekong 14, nungji Isaia mapang nung shitakba par nübur anga alirtem dang shinüba nükjidong ka lir. Tasa 6 ji koda tasa 4 aser 5 nungi adok ta sayutsübaji tongtimbang lir. Tekongji tamasabo Ahaz aser Yihuda nüburtem atema lir. Parnoki ibaji kodang angatetdir, iba sülenji Isaia 7:10-17 ajangaji tamangertem dang

Tsüngremi ajak aziöker ta bilemtetdaksür. Lendong mapang nunga asenoki tsübuttsü kecha nendak mali. Talisa Pa jabaso Yisu Khrista ajanga Tsungremji asenok den lir.

Tasa tenet (Step seven): Ner tamanger teloktem dang iba Lai tekong ochitemji koda tongteprateptsü? Iba tasüngdangba langzüa, shin o (prophecy) dak sendakba item tsünglanglen agüja aliba tasüngdangbatem ya tamasa bilemdangba ajanga yaritsü:

- Ner tamanger teloktem dang ainkar aser shin o (prophecy) indang kechi ashir? Tanü ainkartem dang parnoki kechi yimya sayur? Ainkarji parnoki tajunglen nungi asüng tamajunglen nungi agir? Item ainkartemji lokti den külemi lir asü tezülen alir? Ainkarji tai asüdang parnoki koda inyaker?
- Ner tamanger teloktemi shin o ji sangoktsüba (tajungshiba) mesüra shinzüka toktsüba (takzüba) ka ama bilemer asü anaprongla ama bilemer? Ner nüburtemi Lai nung aliba ainkartem aser shin otem (sangoktsüba aser shinzüka toktsüba anaprongla) nungji kechi ashir?
- Itemji adokra, ner nübur tamangertemdenji tanüasüng shin otem, mesüra ainkar otem ajanga kechi lenmang ka nungi jembitsü? Tebang nungi jembizüka yokba ajanga asü, o zülur yokba, osang kakettem, internet, radio, TV ajanga ashitsü? Parnok anogoshia aliba taküm yimya nungji parnoki item shin otem koda parnok taküm nung sendaktepa angur?

- Iba Lai tekong indang ochitem ashidang amshitsü atema ner nübur sobaliba nung tapet otsütem karbo lir na? Nai itemji benjong bentsü, ken, jilushi, amungtsümuntem, tsüngsangba, aser ano aika lir item nungia agizüka amshitettsü.
- Nenoki koba media (film, TV show, song,) ajanga sobaliba süa aliba nung Lai tekong indang ochitemji ner teloktem dang tongtepratepa yaritettsü?

Ner tamanger teloktem atema (For your community of believers):

Alima ajunga nung nüburtem/telok aika nung ainkar aser shin o (prophecy) anaprongla parnok anogo shia taküm nung shilem ka ama lir. Ibaji ner nüburtem/telok asoshi shitak süra nai ainkartemi kechi inyaker aser ainkartem indang aika rasaa shitettsü. Nenok tesem nung atalokba ainkartemi shinzüka toktsüba indang jembiang. Talisa ibaji Lai tsütsülen nungi shin o ibaji sangoktsüba (forth-telling) aser shina ataba/shinzüka toktsüba (foretelling) item tangatetba nung ajemdaker inyakang. Ya tetishia bilemtetang. Isaia 7:10-17 nung shia aliba ochi otem ajangaji tajungtiba nung tongtepratepa ner sobaliba indang bushitsü junger.

Tapu Tenet

YISUI ASHIBATEM KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET THE SAYINGS OF JESUS)

Yisui tesayur tajung ka liasu. Pai sayubaji nisung ajaki angatettsüsa liasu. Item nungji tanur, tain, takar, sensaker, Farisi nunger tashi temetertem ano temetetba maliba nupurtema dena liasu. Pai parnok den raa jimbiba shirnoki angashi parnoki sungmang (Mathi 7:28). Iba ama tangatetba ya kechi nungi aru ta karibo asüngdanga liasü. Pa kanga mazüng nung iba tangatetba ya koda sür?

Yisui otsü tajung ashi. Pai jimbiba otemji temenünütsüka aser shisa kaa arokaroka jimbi (tanger peladaktsütsü sempet). Yihuda nunger tanishirtem den chirapera-a jimbitsu pai anibelema mali asü. Parnoki tasa balala agi asüngdangbatemji o tajung agi pai meyipa

asüngdang. Teloki Yisui jimbiba o temji konda-sa konda mener angatsü jangra. Aser pai kechi ashi parnoki temulong nung ayu. Yisui kodanga kecha zülua mayu ta asenoki meteta lir. Pai Osang tajunga mezülü saka nüburtemi Yisui ashiba aser tanga tesayubatem ano pa taküm nung tatalokbatem bilemteter. Item oji parnoki tangartem dang shia metetdaksü. Tatsüka lir, Osangtajung kaket zülur parnok pezü – Mathi, Mark, Luka ser Yohan nungeri Yisui jimbiba otemji bendena zülua ayu.

Tesayur tajung ka ama Yisui pai sayubaji yimya balala amshia angatetdaksü, koba tanü Osangtajung pezü nung asenoki angur. Yisui jembiba rongnung tongtimbang yimya pai amshiba kaji tatishitsü amshia jembiba (figures of speech) ya lir. Tatishitsü amshia jembiba (Figure of speech) ya jilushi aiba ama lir koba nisungtemi mela mela bilemtettsü atema sayutsüngiba yimya liasu. Yisui amshiba tatishitsü otemji (figure o speech) kar bushidangra pai asenok dang ashiba yimyaji tajungba nung angatettsü.

Yisui ashiba aser Tatishitsü amshia jembiba (The Sayings of Jesus and Figures of Speech)

Yisui tatishitsü amshia jembiba (figures of speech) otem aika lir. Yangi asenoki tatishitsü balala trok reprangdangdi:

- I. **O Moraloka jembiba (Exaggeration):** O moraloka jembibaji tejangja aliba nung bendenloka jimbibaji lir. Iba ya shitakba kechi nüngdaker iba dang nungi bendenloka jimbiba lir. Yisui o moraloka jembiba tatishitsü kar yangi agütsür:

“Kechiba nai pei tenük nung aliba anak tuluji mungui yur ne adianu tenük nung aliba anak tilaji ajir? Mesüra ne tenük nung anak yur, “ni ne tenük nungi anak endoktsüdi,” ta nai ne adianu dang koda ashitsü? Anemsüba, na pei tenük nungi tamasa anakji endokang, aser idangji ne adianu tenük nungi anakji endoktsütsü nai akoktsü.” (Mathi 7:3-5)

Aser:

Pa o angashia pa nütsüngtemi süngmang. Saka Yisui tanaben parnok dang langzü, “Tebusangtem, Tsüngrem Yimli-i aitsü koda tasak! Takari Tsüngrem Yimli-i aitsü dang nungibo ajem-ki ateta ut aotsü temelaba.” (Mark 10:24-25).

Iba tatishitsü anaprongla nungji Yisu-i o moraloka (exaggeration) amshiba jangja angur. Asenok alima shi nung nisung kati pei tenük nung anak yur tangar tenük nung aliba anakji mangutsü. Ut ka ji ajem ki telungi aitsüba atema kangasa tulu, iba telung jagi meitetsü. Anaprongla nungji Yisu-i shinübaji jangja angatettsü asoshi o moraloka amshiba lir. Pai o moraloka (exaggeration) amshibaji shitaka ta masü.

Mathi 7:3-5 nung, Yisu-i tenük nung anak aliba indangji jembirba masü. Pai asenok dang tangar dak mela mela tai majitetsü ashiba lir. Asenok ajak pei taküm nungji aibelen tululu lir. Mathi 7:1-5 indang tensaji ajanga pai shinubaji jangjatsür.

Mark 10:24-25 nung, Yisui-i Ut aser ajem teki indang jembirba masü saka takar nisungtem kotak Yimli-i aitsü atema kangasa tasak ta ashiba lir. Mark 10:17-27 indang tensaji, talisa tekong 23 jagi pai shinübaji jangjar.

2. Tsümo-omo (Hyperbole): Tsümo-omo (Hyperbole) ya jaktaka talitapong o moraloکا (exaggeration) jembiba lir. Khenkhenbo tsümo-omo (hyperbole) aser o moraloکا (exaggeration) tena tetsüngta angatettsü kanga tasak lir. Tena tetsüngta bendangtetsübaji o moraloکا talitapong jembiba yimya nungi dang bendangtetsü. Yisu-i tsümo-omo amshiba tatishitsü kar yangi angütsü:

“Aser nü tenük tajichi agi na metsüdaktsüra, aji arokdokang aser endokang; kechiaser ne temang ajonga molumi nung puokdangbo, na asoshi tenük talen ka sama tajungba. Aser ne teka tajichi agi na metsüdaktsüra, aji leptokang, aser aji na nungi endokang, kechiaser temang ajak molumi-i aidangbo, na asoshi tenük telen ka sama tajungba.” (Mathi 5:29-30).

Aser:

“Shibai kü dangi arudir, pai pei tebu, tetsü, kinungtsü, tanurtem, adianutem, aser ano pei taküma mesempara, pa kü nütsüng mekümtet.” (Luke 14:26).

Tatishitsü anaprongla nung Yisu-i tsümo-omo (hyperbole) amshibaji jangja jangja lir. Nisungtem temenen memenatsü atema parnok shidakba tenük tajichi arokdoktsü mesüra teka

tajichi leptoktsü indang pai ashirba masü mesüra pei kinungertem aser pei taküm sempatsü atema ashiba ka masü. Anaprongla nungji yisui shinübaji jangjatsü atema talitapong o moraloka jembiba dang lir. Pai tsümo-omo keta jembibaji shitakba ta asenoki mangatetli.

Mathi 5:29-30 nung, Yisu-i tenük tajichi arokdoktsü aser teka tajichi leptoktsü indang jembirba masü. Saka asenok taküm nung temenen menaba kangasa majung ta asüba angatetdaktsütsü atema amshiba lir. Iba temenen ajangaji asenok molumi leni anitsü asünungji iba atemaji asenoki langka inyaktsüla. Yisu tendak nüburtemi parnoki ozüngji dang akümstsübura parnok temenen mali ta bilema liasü. Tatishitsü agi, parnoki shitakba nüktapangda mapa mebenshira, parnok temenenpur masü ta bilem. Parnoki tetsür ka indang parnok mulungjang nung kechi bilemer ibajibo kecha masü ta bilem. Yisu-i, pa tsümo-omo amshia, parnoki bilemba tamashi asüba indang parnok dang sayu. Parnoki tetsür dak shi azüaponga reprang nunga parnoki temenen menar.

Luk 14:26, nung Yisu-i pei kinungertem aser pei sempatsü atema jembirba masü. Saka, Pa sülen anidaker nütsüng ka akümstsü asoshi jenjang koda tulutibaji kümdanga bilemstsü atema jembiba lir. Nisungtemi kecha mebilemdangi odang pa nütsüng mekümtettsü. Luk 14:25-33 ajanga pai shinübaji jangjatsür. Nütsüngtemi pa mesüra la indang kangki aputsüla

ta Pai ashir (tekong 27). Paisa ano sen züngdangba indang otsü ashi (tekong 28-32) aser ajak toktsütsü (tekong 33) indang ashir.

3. Toktepa asüngdangtepba (Counter Question): Toktepa asüngdangtepba (counter question) ya pangsentepba yimya ka lir. Tesüiba tasüngdangba langzütsü atema nisung kari tasüngdangba amshiba. Toktepa asüngdangtepba (Counter question) nükjidongji tasüngdanggerji akoktsü merangba. Mesüra tasüngdanggeri kechi asüngdang ibaji pai jungjunga kümdanga bilemdangtsü atema. Talisa Yisu-i toktepa asüngdangteptsü (counter question) jangra, ano Yihuda nunger tanishirtemi pa dang tasüngdangba asüngdangdang, Yisu-i toktepa asüngdangba (counter question) tatishitsü kar agütsür:

Aser teka ashirepba nisung ka yangji liasü. Aser parnoki pa dang asüngdang, “amungnü nung anebtsütsü tim asü?” - parnoki pa aibelena inyakba atema aitsünü. Pai parnok dang ashi, “nenok rong nung shiba san ka aka, ibaji amungnü nung kangla ka nung tsükra pai aji ameter matsütettsü ama?” (Mathi 12:11-12).

Aser:

Aser parnoki Yirusalemi tanaben aru. Yisu tenla kidang senzüya alidang, puti-ungertem o tezülurtem aser tamburtem pa dangi aru, aser parnoki pa dang ashi,

“Kechitashi –ain agi nai itemi inyaker, mesüra itemi inyaksü tashi-ain shibai ne nem agütsü?” Yisui parnok dang langzü, “Nia nenok dang langka asüngdangdi: Kü dang langzüang, aser kechi tashi-ain agi ni item inyaker nenok dang shidi. Yohan baptitsüba kotak nungi asü mesüra meimchir nungi? Kü dang langzüang” (Mark 11:27-30).

Tatishitsü anaprongla nungji Yisui pa dang asüngdangbaji pai tasüngdangba ajanga langzür. Mathi 12:1-2 nung, Mathi 12:9-14 indang tensa jangja ashir. Yisu-i yimsü nung tanishirtem nem ozüing, amungnü, aser meimchir yaritsüba indang junga shisadangdaksünü. Pai teka ashireper aliba nisung ka aneptsü nung tasüngdangba aliba nung pai toktepbä asüngdang (counter question).

Mark 11:27-30 nung, Mark 11:27-33 tensa indang sayur, yimsü nung tanishirtemi Yisu tashi madak tasüngdangba aliba sayur. Parnok dang indang indanga langzütsü melena, Yisu-i tetoktepbä asüngdangba/atsütepba (counter question) asüngdang. Iba ajanga Yisu ji shiba ta asüba parnoki tali kümdanga bilemdaktsür.

4. **Atishiba/medemdangba (Simile):** Atishiba/medemdangba (simile) ya oset ana tetsüingda medemdangba lir. Iba nung “mesüka (like)” mesüra “ama (as)” ojangtem amshir. Tangatetba alitsü atema medemdangba nungji aiben tatishitsü o tena alir. Ibaya shitakba ka masü. Yisu-i atishia/medemdangba amshiba tatishitsü kar yangi agütsür:

'Ajiang, tsünütem rongnung santhem ama ni nenok yokdagi. Anungji nenok per ama shisa ka-a liang, aser posü ama ajemalu sang.' (Mathi 10:16).

Aser:

Aser pai parnok dang ashi, "Tsüngpret ama anüng nungi Satan tsükba ni angu." (Luk 10:18).

Mathi 10:16 nung, atishiba/medemdangba (simile) "ama" ji tatishitsü o amshi shia asemben tashi amshia lir. (Mathi 10) indang tensa tulubaji iba ajanga Yisu-i pa nütsüngtem 12 yokba sayur. Tekong 16 nung Yisu-i yokba indang jembir. Tsükchirtem aikati meketbanga aliba lima nung nisungtemi nütsüngtemji mela mela amaktsü. Parnoki "san ama" alitsüla shiba tsünütem nungi kümzüksü atema lenmang kangabo mali. Iba ajangaji, item nütsüngtemji shisa ka alitsüla aser ibaden ajemalua alitsüla. Yisui tatishitsü o "per ama" aser "pusü ama" ta asübaji "shisataka" aser "ajemalu" indang sayutsü atema amshia lir.

Luk 10:18 nung, atishiba/medemdangba (simile) "mesüka/ama (like)" amshia lir. Iba ajangaji, tatishitsü o amshiba "tsüngpret ama anüng nungi" Satan-ji shitakba nung metsük. Ajioda Luk 10:17-20 indang tensaji nütsüng neter ana (tekong 1) parnok nem lezmüksüba mapa bener Yisu tashi nung (tekong 19) jajaba indang sayur. Kodang parnok meyipba aru parnoki ashi: "Kibuba temenen tanelatemi ne

tenüing nung onok dang tashi anga liasü” (tekong 17). Item ajak ajanga Satan tashi tajemba akümba indang sayur.

5. Apijemtsü/shin o (Proverb): Apijemtsü ya shin o (saying) tatsütem lir koba nung bilemtettsü atema langa aliba adangji otem lir. Kodang Yisu-i apijemtsü jembizüka yok asenoki ibaji nisung ajaki meteta aliba apijemtsü nungi akiteta jembir asüing kong nungiar asenoki memetet. Pai pa sasa yanglua jembiba ka asütsüa akok. Kesaji, apijemtsü nung aliba adangji o koba asenoki bilemtettsü talang lir ibaji angatettsü merangtsüla. Yisu-i amshiba apijemtsü kar yangi agütsür:

Yisui ya angashia parnok dang ashi, “Anema alirtem asoshi mozü shiteter tenüingdaksü maka, saka shirangertem asoshi tenüingdaksü. Temeshipurtem masü, saka temenenpurtem ajatsü ni aru.” (Mark 2:17).

Aser:

Yisui pa dang ashi, “shibaisa pei ket alu alaba nung soter tesülen shia repranger pa Tsüngrem Yimli asoshi metemsü.” (Luk 9:62).

Iba tatishitsü anaprongla nungji Yisui item apijemtsüji nisung ajaki meteta aliba ka nungi agiteta amshir asü masü asenoki memetet. Tensa denji putepba pai pa indang apijemtsü yangluba ka asütsüa akok. Mark 2:17 nung aliba tatishitsü tensaji Mark 2:15-17 nung Yisui “alimelen sarur aser temenenpurtem” den menür chiyungba sayur (tekong 15).

Yimsü nung tanishirtemi pa nütsüngtem dang pa kechiba item amala nisungtem denji külemi chiyunger ta asüngdang (tekong 16). Yisui langzübaji shilem ana nung langzü. Mezüngbuba shilem nungji pai apijemtsü ya ashi: “Anema alirtem asoshi mozü shiteter tenüngdaksü maka, saka shirangertem asoshi tenüngdaksü” (tekong 17a). Tanabuba shilem nung pai apijemtsü nungji ajemdaker ashi: “Temeshipurtem masü, saka temenenpurtem ajatsü ni aru” (tekong 17b). Yangi pai apijemtsü nung ajemdaker jembiba ajangaji apijemtsü ajangaji kechi shinür ibaji ashir.

Luk 9:62, nung Yisui apijemtsü ashiba nungji ajemdaker ashiba mali. Tensaji Yisu sülen anidaksü atema jenjang keta aliba/tasak asüba sayur (Luke 9:57-62) koba nung iba apijemtsü ajangaji tangatetba agütsür/oshidang agütsür. Iba tensa nungji apijemtsüi shinübaji angur. Nisung kari danga Yisu sülen anidaknūra pa mesūra la ji alima dangi memeyiptsüla ta ashir. Tsüngrem Yimlijü tama südaktsütsüla.

6. Süki o /Tesüki-o (Irony): Süki o/tesü ki (Irony) ya ojang jagi kechi shinür ibaji masü saka mashilen ka ajanga sayuba. Süki o/tesüki o (irony) ajanga angatettsü mela mela alibatem amshir. Yisui süki o/tesüki o (irony) amshiba tatishitsü kar yangi agütsür:

Pai parnok dang ashi, “Nenoki nenok yimsüyimbong benshitsü asoshi, Tsüngrem ozüng agiena ayur!” (Mark 7:9).

Aser:

Yisui pa dang ashi, “Na Isreal nunger tesayur ka lir saka nai itemi memetet no?” (Yohan 3:10).

Iba tatishitsü anaprongla nung ya süki o/tesüki o (Irony) ajanga angatettsü mela mela ashir. Mark 7:9 nung, Mark 7:1-13 tensa nungi, Farisi aser tezülurtemi ozüing aika ama aliba jangja sayur. Iba ajanga par yimsü tenzük. Saka par yimsü tenzük dang, parnoki Tsüngrem ozüngtem sendok/magizük. Kechiasür parnok sobalibatem ajak nung “parnok mulungjang ni nungi talangka pilaa lir” (tekong 6).

Yohan 3:10 nung, Yohan 3:1-21 indang tensa sayur iba nung Nikodima, Isreal nunger tesayur ka ama, Tsüngrem Yimli aser tatem maka taküm indang jangja meteta alitsüla liasü. Tesüki o (irony) ajangaji pa shisatsü nung ano tangatetba maliba sayur.

**Yisui ashibatem ratettsü atema tongmelang tetuyuba asem
(Three General Points about Interpreting the Sayings of Jesus)**

Yisui ashiba ratetdang bilemdangtsü/shisadangtsü atema tongmelang tetuyuba asem lir. Asenoki itemji ka khen ka khen ta reprangdi.

- I. **Tatishitsü o jembibaji melenshitsü makok/alima ajunga atema (Figures of Speech are Universal).** Yisui amshiba tatishitsü keta jembiba nung tobur ajungji ya lir. Tanüa sobalibatem aser oshitem teimbaka nung tatishitsü keta

jembibaya amshir. Nenok oshi nung tatishitsü jembibatem bilemdangang. Yisui ashiba o mela mela angatetba khuli rong nung ibajia ka lir. (Saka parnokji akümtsübütsü atema tetibo temela masü!).

Tatishitsü otemji memelenshiba/alima ajunga atema ta asüba nungji tajangzük aser tetsükdaktsü anaprongla lir. Asen oshi nung tatishitsü ajanga koda shilem agir ibaji meteta alibaji tajangzük lir. Tatishitsü agi, o molokbaji o molokba (exaggeration), mesüra apijemtsü jia apijemtsü lir. Aser tetsükdaktsütemji yangi adoker. Asenoki kaketkeno yimya kanga junga meteta lir ta bilemer. Yisui pa indang tatishitsü ajanga shinübaji khenkenbo mashilen angatetba ajanga asenok lendongi idaktsür. Asenoki ya metetdi, meteta/angashidanga aliba ajangaji teti dangbo shitak mangatetdaktsür.

2. **Ashibatemji kechi komala tatishitsü metetba/lemtetba (Decide the type of Figure of Speech the Saying is).** Iba tapu nung asenoki Yisui amshiba tongtibang tatishitsü tapu balala kar reprangoko. Ano aika lir. Ner sobaliba nung oshi ajanga koda mapa inyaker iba nung nai junga meteta lira, item tangatem jangjatsü/angatettsü nung na yaritsü. Ano maneni, Yisui amshiba tatishitsü tapu balalatemji metetba ajanga Yisui ashibatem ratettsü nung na yaritsü.

3. Tensa ji kong nung tenzük aser atem metetba/lemtetba (Decide where the Context begins and ends). “Tasa tenet” nung asenoki tasa 2 buba nung tensaji kanga tongtibang ta jembirko. Kodang nai Yisui jembiba aser pai amshiba tatishitsü ratettsü merangdir iba mapang nungji ya tongtibang lir. Iba tapu nung, tatishitsü ajakji iba tensa den putepba lir ta asenoki nguogo.

Yisui ashibatem bushiba/shisadangba (Studying Jesus Sayings): Mathi 8:18-22 nungi tatishitsü

Laishiba nung iba tekongji zügang. Tazüngtsü (Reading) aser sendaktepba aliba (Relating) tasa nung “Tasa Tenet” nung asenoki ka khen ka khen ta shisadangti.

Tazüngtsü tasatem (Reading Strategies)

Tasa ka (Step one): Iba Laishiba tekong ya kechi komala kaketkeno tapu ka lir aser iba ajanga kechi inyaker?

- Mathi 8:18-22 indang kaketkeno yimyaji Yisu indang otsü koba nung Yisui ashiba ana keta lir. Iba otsü indang tensa ajungaji Yisui ashibatemji aika shia lir. Anungji, Yisui ashiba item nungya Yisui tatishitsü amshia lir asü masü ta asübaji asenoki reprangtsü nüngdak. Tezülurtemi asüngdangba mezüng tasüngdangba langzüdak (tekong I9) pa telangzüba nung Yisui tsümo-omo (hyperpole) mesüra talitabong o moloka amshi. Tsümo-oma (hyperpole) sayutsü atema pai

ajaki meteta aliba apijemtsü amshirba asütsüa akok. (“Shirongtem lungki kar, aser anüng ozütem tesepe kar,” tekong 20). Ibaya tsümo-omo (hyperbole) lir kechiaser Yisui pa tekolak anisüngzükdak liasü, aser ano maneni alitsü (mejangtsü atema tesem kar). Iba tsümo-omo (hyperbole) amshiba ajanga Yisui langka ka nung ranglokerba lir, tezülurtem parnok balaka tejangraba aliba nung masü. Pai ashi “Na koleni odir ni ne sülen anitaktsü.” Pa sülen anitaktsübaji tasak ta Yisui pa dang ashi.

- Nütsüngtemi asüngdangba tanabuba tasüngdangba langzüa ano maneni Yisui pa telangzüba nung tsümo-omo (hyperbole) amshi (tekong 21. Maneni. pai tsümo-omo amshia ashitsü atemaji ajaki meteta aliba apijemtsü kar amshiba asütsüa akok. (“Tasürtemi pei tasür aremstü tokjang,” tekong 22). Ibaya tsümo-omo (hyperbole) lir kechiaser alishi nungbo tasürtemi “pei tasür aremstü” ibaji khenyongi tamakoktsü mapa ka lir. Iba tsümo-omo (hyperbole) amshiba nungji Yisui maneni pa sülen anidaktsü atema tasak asüba indang ashir. Nai kü sülen anitakra, nai ner anasatiba kinungera dena meremtettsü.

Tasa ana (Step two): Iba Laishiba tekong indang tensa kong nungi tenzüik aser atem?

- Mathi 8:18-22 ji Mathi tapu 8 tensa nung angur. Iba tapu tenzükdang Yisu “tenem nung sayutsüngiba” temli liasü.

Ajioda, pa tenem nungi dangang aluli liasü (tekong 8:I). Iba nung itemya kara kara anitak: pai zütsüra aketer aneptsü (tekong 2-4); togimra aketba jabaso aneptsüba (tekong 5-13); aser Peter kinungtsü tetsü aneptsü aser yamaji ano aika lir (tekong 14-17). Iba taneptsü agütsüba tensa nung telok jenti atenshi (tekong 18). Yisui iba tasüngdangba ana nungya pa sülen anitaktsü atema tasak ta asüba indang ashitsü atema maongka agi.

Tasa asem (Step three): Iba mapang nung anga alirtemdang iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi shia liasü?

- Tsüngremi, Yisu ajanga, ashibaji Yisu sülen anitaktsü atema tasak.

Tasa pezü (Step four): Nüburtem ajak aser sobaliba ajak atema iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi pa mulungjang nung bilemba tongmelang tamentakdakji kechi?

- Yangi tongmelang tamentakdakji (general principle) iba tendak shitakba anga alirtem atema tamentakdak den kesa lir: Nisung ajak asoshi, kechi ochi mesüra sobaliba ka nungi südir süaka, Yisu sülen anidaktsübaji tasak lir.

Sendaktepba aliba tasatem (Relating Strategies)

Tasa pungo (Step five): Tanü iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi ne dang kechi ashir?

- Yangi ano maneni Tasa 5 ya tasa 4 nungi indang indanga adokba lir. Tanü ni atema, Yisu sülen anitaker ka ama, Ni Yisu sülen anitakra iba nung jenjang keta lir ta ni angatettsü nüngdak.

Tasa trok (Step six): Ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi ashir?

- Yangi Tasa 5 aser 6 ana ya kanga mesüktepba lir. Asenok kari danga Yisu sülen anitaknūra iba nung jenjang keta lir ta asübaji asenoki bilemtettsüla.

Tasa tenet (Step seven): Ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong indang ochitem nai koda ashitsü?

Iba tasüngdangba langzütsü atema, tatishitsü jembiba dak sendakba nung teküpoklen agütsüa aliba tasüngdangbatem nung bilemdangba ajanga na yaritsü akok:

- Yisui ashiba indang ner nüburtem tamangertemi koda bilemer? Pai ashiba nüngtugu kar parnoki koda jangja meteta lir? Yisui ashibatem nungji parnoki tajunglen nungi asü tamajunglen nungi agir?
- Tatishitsü jembibatemi tanü parnoki koba lenmanglen nungi rangloker/agir? Itemji ajanga parnok anogoshia taküm nung koda shilem agir? Kechi komala tatishitsü otem parnoki bulua amshir?

- Laishiba dak nungi alaka tatishitsü o jembibaji parnok jembiba aser kaketkeno zülu nung shilem ka ama ashir na?
- Apijemtsütem, otsütem, ken sayatem, tsüngsang, aser yamaji ano aika nung jenjang keta aliba ashibatem indang nai bilemdangang. Ner nüburtem sobaliba nung item indang ashibatem karbo ali mali? Iba Laishiba tekong indang ochi ashitsü atema nai itemji amshitsü na?
- Ner sobaliba media (films, TV show, song,) koba ajanga iba Laishiba tekong indang ochitem ashitsüba nung na yaritsü akok na?

Ner nübur tamangertem atema (For your community of believers):

Alima nung tamangertem telok aika timtem aser rishikangshibatem ajangshidaki. Parnok taküm Khristan taküm ka ama alitsü atema kanga tasak lir. Parnoki Yisu sülen anidakba nung jenjang keta aliba indangji meteta lir. Ner nübur tamangertemi timtem tensatem ajuruya lira, item Yisui ashibatem ya parnok atema adangji asütsü. Parnok timtema melira, item ashibatem ya shitakba taküm dangi bener arutsü atema kesa timtemji nai ajangshitsü. Maneni, Yisui ashiba item otem ochi indang ner nübur dang ashitsü merangdang ner sobaliba jenjang/tensa meteta amshibaji teti bilemtetdang.

Tapu Ti

YISU INDANG O ENTEPBA KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET THE PARABLES OF JESUS)

Tesüiba tapu nung Yisuji tesayur tajungtiba ta asenoki metetogo. Pai kanga dang nüngdak süa jembiba rong nung kaji o entepba ajanga jembibaya lir. Yisui o entepbaji nisung tapu ajak dang ashi: pa nütsüngtem, iba mapang nung yimsü tanishirtem, aser telok atenshibatem dang. Aser teloki pa meim. Saka kechiba Yisui o entepba agi sayutsüngi?

Yisui o entepba ajanga sayutsüngi kechiaser nisung ajaki otsü tajungji anganür. O entepbaya otsü ka ama dang lir. Saka ibaya otsü ka kisüng dang masü. O entepba ya shinüba ka rateta ashitsü atema amshiba otsü ka lir. “O entepba” ta asüba tetezüji ibaji lir. Ibayatsü ka koba nung medemdangba ajanga tebilembaji ashir.

Lenmang aisü nung o entepbaji atishiba (simile) dang nungi talangba alir. Ibaya tesüiba tapu nung asenoki bushiba dento kesa lir. Yisui lokti nung sayutsüngiba aika o entepbatem lir. Anungji, Yisu indang o entepba ratettsüba metettsüji na atema tongtibang lir.

O entepbatem indang Tetuyuba Pungo (Five Points about Parables)

O entepba koda ratettsü iba indang metenzük dang, Yisu o entepba indang tongmelang tetuyuba pongu lir. Ibaji asenok temulungjang nung alitsüla, itemji:

1. **O Entepbatemji Nüburtem Anogoshia Aliba nungi Adoker (Parables come from the everyday Lives of the People):** Yisu indang o entepbatemji iba o entepba angashirtem parnok anogoshia taküm nungi agizüka jembibatem lir. Nisung teimba kati itemji sentong item nung ya putepa amshitettsü: Samaba sen bushiba, keyir sobutsü, alu nung metsü aremba, mesüra ochi mashi rongsen achayangertem. Yisui anogoshia taküm aliba nungi tatishitsütem amshi. Iba ajanga pa indang o entepbatem nüburtemi kanga sapua angu.
2. **Shitakba teshinüba bushiba (Look for the Main Point):** O entepba ya otsü ka, koba ajanga shinüba ka rateta ashitsü merangba ta asenoki temalen züngogo. Anungji, o entepba ratet dang tongtibang kechi shinür ta asüba nung ranglochtsü tongtibang lir. Ashitsü agi, o entepba ajanga Yisui shitakba kechi shinür? O entepbaji langka medemdangba ajanga

teshinübaji shira, Yisui ibadenji kechiba medemdanger? Khenkhenbo iba shitakba teshinübaji angutsü kanga temela lir, talisa kodang Yisui Tsüngrem Yimli indang jembir. khenkhenbo ano, ibaya ratettsü kangasa tasak lir. O entepba indang tensa ajunga nung reprangtsü kechiba tongtibang ta asübaji yangi ashir.

3. **Tejangjaji tongtibang masü (The Details are not Important).**

O entepba ajanga shitakba shinübajiang tongtibang lir aser nai o entepba nung anguba mejeteta tejangjatemji kanga tongtibang masü. Khenkhenbo o entepbatem aika nung iba indang tejangja (details) nungji dang temulung agütsür. O entepba nung amshia aliba nisungtem aser sentongtem ajangaji parnoki tanela tetezü agütsütsü meranger. Iba dangji allegory (miima aliba sayuba) ta ajar. Allegory ya sayu dang amshitsü tajung lir (Galati 4:24 nung Pauli inyakba ama) saka ibaya o entepba nungbo mapeter. Khuliji iba ajangaji shitakba shinüba nungi talangka pilaa aor. Ano, o entepba indang tejangja masü, saka iba indang shitakba teshinüba nungji rangloktsü tongtibang lir.

4. **Yisu aser Osangtajung zülurtem anaprongla indang o entepba nükjidong angatetba (Understand the Purpose of the Parable for both Jesus and the Gospel Writer):** Kodang asenoki teinyaktsü ana nung ranglokdir asenoki Yisu indang o entepbaji jangja ratettsü. Iba o entepba ashiba mapang nung

shitakba anga alirtem atema Yisui pa mulung nung kechi bilema liasü ta asübaji metettsüla. Asenoki ano Osangtajung zülurtemi item o entepba züludang parnok mulungjang nung iba anga alirtem atemaji kechi bilema liasü ta asübaji metettsü nüngdak. Ashitsü agi, Yisui pa tendak anga alirtem dangji kechiba o entepba ajanga jembir iba ji Yisu indang khuli kar alitsü. Osangtajung zülurtemi kechiba item o entepbatem par nübur anga alirtem atema zülü ta asübaji khuli alitsü. Aiben iba nükjidongji kesa mesüra kanga anasatepba alir. Iba nükjidong anasü ya yisui ashiba ajak atema adangji lir. Saka o entepba nung sentaktepba aliba asadangtsübajia kanga tongtibang. Yisu aser Osangtajung zülur parnok ajak indang o entepba nükjidongji asenoki angatetra, o entepba indangji tejangjaba nung asenoki angatettsü. Ibaya tali jangja angatetba ajangaji “Tasatem tenet” nung tasa 4 nung asenok yaritsü. Ibaji kodang asenoki nüburtem ajak aser sobalibatem ajak atema tongmelang tamentakdak Tsüngremi pa mulungjang nung bilembaji ngutetter.

5. **O entepba ya otsütem lir (Parables Are Stories).** Iba ya otsü ama asünungji, tabu 8 nung asenoki otsütem meyipzükba indang anagazükba amaji iba ya kesa yimya nung bushira asenok yaritsü. Kechi? kong? aser/mesüra kechi nung? shiba?, aser Kechiba? item tasüngdangbatem nung ranglokba ajanga o entepba bushiba nung yaritsü. Item ajanga asenok nem o

entepba tajungba nung angatetdaksütsü. Ibayä talisa
“Tasatem tenet” nung tasa 2, aser 3 ji tongtibang lir.

O entepbatem bushiba (Studying Parables): Luk 10:25-37 nung Tajung Samaria indang o Entepba

Laishiba nung iba tekongji züngang. “Tasatem Tenet” aser Tazüngtsü aser sendaktepba aliba tasatem ka khen ka khen ta bushiba ajanga asenoki Luk 10:25-37 nung aliba tajung Samaria indang O entepba asadangtettsü.

Tazüngtsü tasatem (Reading Strategies)

Tasa ka (Step one): Iba Laishiba tekong ya kechi komala kaketkeno ka aser iba ajanga kechi inyaker?

- Luk 10:25-37 nung anguba kaketkeno yimya ji o entepba lir. Aji asüningji, o entepba nung tejangja shia alibatemji tongtibang masü. O entepba ka asüningji asenoki ya bilemtettsü tongtibang. Yisu (o entepba ashiba) aser Luk (o entepba züluba) tenaprongla ajangaji parnok lokti balala atema tetuyubaka/onük ka shinürba lir. Ano iba den, o entepbaji otsü ka dang asüningji asenoki item tasüngdangbatem nungya reprangtsü nüngdak: Kechi? Kodang? aser/mesüra kong? shiba? aser kechiba?

Tasa ana (Step two): Iba Laishiba tekong indang tensa kong nungi tenzük aser atem?

- O entepba kisüngji tekong 25-29 nung angutsü. Saka tekong 25-28 aser tekong 36-37 ji medenibo nai o entepbaji jangja mangatettsü. Anungji, o entepba ajunga indang tensaji tekong 25-37 nung lir.
- Okila nung, Luk-i o entepba tensaji ozüng meteteri Yisu dang teti taküm senmang angutsü atema kechi inyaksü ta asündangba (tekong 25) nungji tensaji yanglua lir. Luk-i ozüng meteter indang ashi, pai “Yisu tendanga ashiba”. Yisui toktepa asündangba (counter question) agi ozüng indang jembia langzü. Ozüng metetbai iba toktepa asündangbaji langzü (tekong 27). Nai “shitak langzüogo” ta Yisui ashi (tekong 28). Ano maneni, Luk-i “pa sasa temeten ngunüba” indang shia lir. Yisui iba tanabuba tasündangba o entepba agi langzü.
- Tapu 8 nung asenoki otsü indang bushiba mapang inyakba ama, item tasündangbatem ya asündangra asenoki o entepba indang tajungba nung angatettsü, item tasündangbatemji, Kechi?, Kodang?, aser/mesüra kechinung?, aser shiba?:
- Kechi? (Inyakba/Act): Yerusalem nungi Yerikoi oya aliba nisung ka, rakzükraktemertem ajurua pa akaba ajak rakzük, aser nisung kari pa yariba.
- Kong? aser/mesüra Kechi nung? (tesem): Ozüng metetbai Yisu dang tasündangba asündanger külen”Süra Kü

kiyongerji shiba?” (temetettsü tensaji ajanga asenok nem mapang mesüra tesem tejangja indang magütsür.)

- Shiba (Who)? (Teinyakertem (Actors):
 - o Tongti shilem agia inyakertem (Major actors): Nisung shiba aenlen jaja liasü, Putir, Levi, aser Samaria nunger
 - o Tezü nungi shilem agirtem (Minor actors): rakzükraktemertem, tanendak ki kibur; ano totzü, yi, shiruru, sen ana (robbers, innkeeper; also oil, wine, animal, two denarii).
- O entepba aika nung tongti shilem agir (major) aser tezülen nungi shilem agia (Minor) inyakertem lir. O entepba nung tongti shilem agia inyakerji (major actor) tongtibangba lir. Tezülen nungi shilem agia inyaker (minor actor) ji nisungtem anogo shia aliba taküm yimya rangben nung shilem ka lir.
- Iba otsü nung ya rakzükraktemerji ka, mesüra aika asütsüa akok. Yeri koi aluba mapang nung nisungbaji temulungjang tashidak adoka aoksa alitsüa akok mesüra tanga tatalokba kar. (Iba aenlen jajaba lenmang nung rakzükraktemer aika ajuruba). Samaria nunger jaki nisungbaji tanendak, ki, mesüra tanga tesem kati anir ao asütsü. Ibaji sen ana, mesüra metsü, süaka iba ajangaji o entepba indang shitakba teshinüba nungji kecha temelenshi madokdaksür.

Tasa asem (Step three): Iba mapang nung anga alirtem atema iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi ashiba?

- Asenoki tapu 8 nung otsütem indang nguogo. “Kechiba?” ta mezüng asüngdangba tongtimbang ta asüba ji iba nungya lir: Kechiba mezüng yongi o entepbaji ashi?
- Ozüng metetteri asüngdangba langzüa Yisui iba o entepba amshibaji tensa ajanga sayur: Kü kiyongerji shiba? Iba ya Yisu mapang nung kanga nungtuku süa asüngdangba ka liasü. Yimsü tanishirtemi iba indang nung langzüteptsü atema jangra liasü.
- Anungji, iba mapang nung anga alirtem dang Tsüngremi (iba kaket nung Yisui) kechi shinüba liasü?
- Yisui iba tasüngdangba ya langzüba liasü. Kü kiyongerji shiba? Pai kiyongerji Samaria nungba den medemdang, “shibai pa dang taochi sayu” (tekong 27). Yisu atema kiyonger ta asübaji tangar Isreal nunger ka dang masü (Putir aser Levi nunger ama, o entepba nung shibai kiyonger ka ama meinyak). Kiyonger kaji mashi ka asütsü akok, samaria nungerjia tena. (Yihuda nungertemi Samaria nungerji tagidak maka ta bilem).

Tasa pezü (Step four): Nüburtem ajak aser sobalibatam ajak asoshi iba Laishiba tekong ajanga Tsüngrem mulungjang nung kechi

tongmelang tamendakdak liasü?

- Tanabuba tasüngdangba “Kechiba?” ta asüba koda tongtíbang ta asübaji iba ajangaya lir: Kechiba o entepba bilemteter aser/mesüra zülua ayur?
- Luk-i iba o entepbaya Yisui ozüng meteter den jembiba kisüng atema züluba masü saka lai bushiba nükjidong atema tim asüba ajanga Luk-i par nübur anga alirtem atema zülü. Osangtajung zülurtem rongnung iba o entepba ya Luk-i dang zülua lir. Kechiba? Kechiaser iba o entepba ajanga Luk-i pa indang Osangtajung nung, sensaker, temenenpur, tetsür, bendangertem aser nüburtem shirnok lokti nung jenjang maka item atema bilemba indang iba ajangaya sayur. Luk atema, ajioda, tangartemi sendoker aliba nüburtemjia kiyongertem asütsü ta Yisui sayuba lir. Aser Samaria nunger dang nungjakia shiba tesendokba asütsü? Iba ya Luk aser par nüburtem atema osang tajung liasü. Lokti nung kechi jenjang ka nung lidir liaka nisung ajakji nü kiyongertem lir, aser asen kiyongertem lir.
- Tsüngrem mulungjang nung nisung ajak atema alibaji ya lir: Kiyongertem ajak pei ama meimtsüba. Parnokji lokti nung aliba kin telok, yimsü, bangdak, aser yamaji aika. Asenoki aiben sendokba nisung jia tena asen kiyongertem lir.

Sendaktepba aliba Tasatem (Relating Strategies)

Tasa pungo (Step five): Tanü iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi ne dang kechi ashir?

- Ano maneni, tasa 5 ya tasa 3 aser 4 nungi adokba, aser aiben tasa 4 den kanga mesüktepa lir. Tsüngremi kü dang kechi ashir ta asübaji ya: Ni kangasa sendokba nüburtemjia kü kiyongersa. Ni parnok den kiyonger ka ama alitsüla.

Tasa trok (Step six): Tanü ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong ajanga kechi ashir?

- Yangi tasa 5 aser 6 ji kanga mesükteper asütsü. Parnoki kanga sendoka aliba nüburtemji parnok kiyongertem sa lir ta parnoki angutsüla. Parnoki parnok den kiyonger ka ama alitsüla.

Tasa tenet (Step seven): Ner nübur tamangertem den iba Laishiba tekong indang ochitem nai koda ashitsü?

Iba tasüngdangba langzütsü atema, yangi agüja aliba tasüngdangbatem bilemdangba ajanga na yaritsü:

- Ner nübur tamangertem alidak Yisu indang o entepbatem den mesüktepba parnoki amshiba otsütem karbo ali mali?
- Ner nübur tamangertemi Yisu o entepbatem indang koda bilemer?

- Otsütem bilemdangang talisa, benjongbentsütem, ken, sayatem, amungtsümungtem, tsüngsang, kiyongertem indang. Ner nübur tamangertem indang sobaliba nung item amala otsüji karbo lir na? Iba o entepba indang ochitem ashitsü atema nai item otsütemji amshitsü na?
- Khenkhenbo ner tensa nung ataloka aliba otsütem atishia o entepba ashiba ajanga na yaritsü.
- Ner sobaliba media (film, TV show, song,) koba ajanga iba o entepba indang ochitem ner nüburtem dang ashiba nung yarir?

Ner nübur tamangertem atema (For your community of believers):

Ner nübur tensa nung mesüktepa aliba tatishitsütem alitsüa akok. Mesüra iba o entepba den kangasa mesüktepa nenok sobaliba aika nung tetsü tebou otsü mesüra ken alitsüa akok. Yamaji lira, kechi südir süaka ibajibo sa amshiang! Onükji ya, nai ner sobaliba nung item amala temesüktep otsü ngutetba ajangaji Luk 10:25-37 nung shia aliba ochitem ashiba nung na yaritsü.

Tapu Tuko

SHITITEM KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET LETTERS)

Kaketkeno yimya aika rongnung shiti (letter) ya ka lir. Khenkhenbo shititem dangji, “shiti taren” (epistles) takha ajar, koba Tasen Lai tanabuba tesadang ka nung lir. Itemya teimba ka tenyar Paul-i zülü, saka Yohan, Peter aser Yakob nungertemia kar zülü. Item shititem ya teimbaka parnoki mejeteta sentongtem kar nung idakji alibapur atema züluba lir. Parnoki itemji akhi mapang Asia Minor nung aliba Arogo tejentem nung aliba nüburtem dangi yok. Item shitemji, Rom, Korint, Efesia, Galatia, nungertem dangi yok. Parnoki item shititem aika küm 2,000 tejakdang aliba Tamangertem aser Arogotem dangi zülü. Saka itemji tanüa aika putepba amshiteter.

Shititem indang Tetuyuba Pezü (Four Points about Letters)

Shititem koda ratettsü ta asüba nung asenoki meranglokdang tamasa asenoki bilemtettsü atema tongmelang tetuyubatem pezü lir, itemji:

1. Tasen lai nungdang (Only in the New Testament): Shiti indang kaketkeno yimya ya asenoki Tasen Lai nungdang angutsü.
2. Itemya na atema masü (They were not for You): Nai nisung kar indang shiti (mail) azüngerba lir! Tasen Lai nung nai azüngba shititemji na atema züluba masü. Anungji, shiti ajanga kechi shinür ta asübaji na atema onük masütsü. Ibaji ner nübur tamangertem atema masütsü.
3. Shitakba tensaji Khenkhenbo tasak (Original Context is Sometimes Difficult): Tasen Lai shititemji küm 2,000 tejakdang zülubatem lir. Anungji, iba ajangaji shitakba tebilemtsüji kechi liasü ta asüba angatettsü atema khenkhenbo tasak asür. Tatishitsü agi, I Korint 15:29 nung kechiba Paul-i Korint nungertem dang ya asüngdang: “tasürtem atema shir baptitsür, parnoki kechi inyaktsü?” Paul-i iba tasüngdangba ya kechi atema asüngdang asenoki memetet mesüra Korint nungertemi tasürtem baptitsü asü masü ibajia memetet, parnoki kechi inyaka liasü ibaji asenoki memetet. Ano Tasen Lai tendak aliba sobalibatemji tanü asen

tendak sobaliba den kanga balala lir. Anungji, parnok mapang aser asenok mapangna tetsüngda nung indang indanga sentaktepba aliba aiben mangutsü. Anungji tekong nung tongmelang tamentakdak (tensa/mera 4) nung reprangba ajanga dang asenok yaritsü.

4. Laishiba Zülua aliba mashi nung amshiba lendong (Danger of Proof-Texting): Aiben nisungtemi Tasen Lai shititem nungi agiteta tensa den mapetba nung amshir. Khenkhenbo asen tebilemba ka atema shiti nung aliba orentem mejetteta kar agiteta amshir. Mesüra asen tebilemba nung yaritsü atema asenoki itemji amshir. Iba dangji Lai zülua aliba mashi amshiba (proof-texting) ta ajar. Laishiba junga ratettsü atema tejangraba alirtem atema ibaya yimya/inakyim tajung ka masü.

Shititem buishiba/asadangba (Studying Letters): Efesa 5:18 nungi tatishitsü

Tazüngtsü (Reading) aser sendaktepba aliba (Relating) tasa nung “Tasa Tenet” nung asenoki ka khen ka khenta shisadangti. Efesa 5:18 nung yamai lir: “Aser yi koba nung teraratsü lir aji agi temesepma, saka tanela agi sünga liang . . .”

Tazüngtsü Tasatem (Reading Strategies):

Tasa ka (Step one): Iba Laishiba tekong ya kechi komala kaketkeno tapu ka aser iba ajanga kechi inyaker?

- Efesa 5:18 nung anguba kaketkeno yimyaji shiti lir. Tenyar Paul-i Efesa nung aliba arogo dangi züluba ya tanü asen tensa nung putepba alitsü mesüra meputep alitsüa akok. Iba tekong nung shia aliba nungya tanü asen tendaka tetezü keta aliba tasatem metettsü atema asenoki tongmelang tamentakdak (tasa/mera 4) nung reprangtsü nüngdak.

Tasa ana (Step two): Iba Laishiba tekong indang tensa ya kong nungi tenzüik aser atem?

- Efesa 5:18 ya asenoki tekong 4:17 nung tenzüikba tensa nung angur. Yangi Paul-i Efesa nung tamangertem dang yamai ashir, parnoki “Bendangertem pei temulung uluba nung jajaba ama mejajatsü indang ashi. Tekong 4:17 nungi shiti tatem tashiji, Pauli Efesa nunger tamangertem dang Yisu sülen anidaker ka koma alitsü teim ta asüba indang shia lir. Efesa 5:18 nung bilembaji tekong 19-21 nung maneni shia lir, tekong 5:18 ajangaji 15-17 nung kanga junga puteper. Ibai putepba lir, kechibasüra tekong shia ji olen kaka lir aser ibaji olen kati anidaka lir koba ajanga iba olenji balaka kümdaktsür.

I5 'Anungji nenok koda jajar kümdanga repringang,
shisa makaba ama masü, saka shisa akaba ama jajang,
I6 Mapang tajung ajak alangzüikang,
kechiyong anogotem tamajung lir.

I7Anungji tamashir tesü,

saka Kibubai mulungba kechi lir aji angatetang.

I8Aser yi koba nung teraratsü lir. aji agi temesepma,

saka tanela agi sünga liang ...'

- Iba amaji asü nungji, Efesa 5:I8 ajangaji kechi shinür ibaji pa sasa tembanga ashir. Iba nung tatsütepba oren ana lir. Efesa 5:I9-2I nung shia aliba jagi “tanela agi sünga aliba taküm” ji koda angur ta asüba indang tejangja sayur.

Tasa asem (Step three): Iba mapang shitakba anga alirtem dang iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi ashir?

- Paul tendak nüburtem aika temesepba yi ajemertem liasü. Parnoki yi agi memesep tashi ajem. Iba ajanga, parnok yi agi meseper aliba mapang nung taküm memerükteti ali. Pauli parnok dang Tanela temeshi agi süngdakja alitsü atema ashir.
- Yangi, ajioda, asenoki yi mesüra temesepba ajemba aser yi agi aletba ana tetsüngda jangja bendangtsü nüngdak. Pauli Efesa nung aliba tamangertem dang kodanga yi majemtsü indang ashiba masü. Ajioda, pai Timoti dang pa tepok nung aliba tashitak atema yi ji tera ajemtsü ashi (Timoti 5:23 ji reprangang). Yisu indang mezüng sayatenya kiyir benjong nung benjong dak alir ajak ajangzüksü atema tzü agi yi kümduksü (Yohan 2:I-II). Yi ajemtsüji melaa lir ta asüba idakji jangjar. Efesa 5:I8 nung Pauli ashibaji yi ajemba ajanga

mesepdaksüra ibaji anentsüla ta ashiba lir. Yi ajemtsüji melaa lir. Saka mesepa ajemtsüji memelar. Ibaji tim masü.

- Ajioda, Rom 14:21 nung, tamang nung tashi maitertem dak tebilemtsü adokdaksüba mapang nung Pauli yi ajemba anema jembi. Saka Efesa 5:18 nung pai yi ajemba anema mesüra tamang nung tashi mait Khristanpur anema mejembi.
- Efesa 5:18 ajanga asenoki Laishiba junga ratettsü atema adangji ana indang asenok nem bilemtetdaksür, koba asenoki tesüiba mapang nunga jembia lir:
 - o Tamasa kechi zülua lir iba ajangaji pasasa jembidaksütsüba asenoki teti meteta kümdangtsüla.
 - o Zülua aliba kar mejeteta agitteter asenoki bilemba mesüra amangba ka atema mamshitsü asenok kümdangtsüla.

Tasa pezü (Step four): Nüburtem ajak aser sobaliba ajak atema iba Laishiba tekong ajanga kechi tongmelang tamentakdak Tsüngrem temulungjang nung lir?

- Iba nung tongmelang tamendakdakji tekong indang tensa kisüng nungji angur: Tamangertemji Tanela Temeshi dak alema danga kecha agia azioktsü makok. Iba tongmelang tamentakdak ya yi atema dang masü ta asüba angatettsü tongtimbang lir. Hau, Paul mapang nüburtemji kar yi ajemba

nung maziök liasü. Yi agi parnok aziöka liasü. Kodang ibaji atalok, Tanela Temeshii parnok maziök. Saka nüburtem ajak aser sobalibatem ajak asoshi koba Tsüngrem mulungjang nung lir ibajibo yi kisüng indang masü. Tanela Temeshi dak alaka tamangertem aziökba ajak tena lir.

Sendaktepba aliba Tasatem (Relating Strategies)

Tasa pungo (Step five): Iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi tanü nü dang kechi ashir?

- Ni yi agi mesepba ajemer ka süra, tasa 3 ji tasa 5 ajanga kü dak indang indanga atsüker. Ajioda ni temesepa yi majemer süra, ni yi majemerji iba tekong ya ni atema masü ta ni melamela shitettsü. Ajioda, tasa 4 indang tongmelang tamentakdak ajanga iba telangzübaji memelar. Iba tekongji adangji ni atema kanga tapet lir.
- Yangi tasa 5 ji kudasür tasa 4 nungi indang indanga adok? Tanü ni atema, Yisü sülen anidaker ka ama, Tanela Temeshi ajanga dang ni aziöktettsü. Iba tetezü kü taküm nung Tanela Temeshi masüba koba ajanga aziöker ibaji tebilemtsü lir. Ni iba nungji rangloktsüla. Tanela Temeshi aser Pa ajangadang ni aziöktsüla.

Tasa trok (Step six): Tanü ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi ashir?

- Ner lokti nung yi ajemba mazüoktetba nisung kar lira, iba yi jagi parnok aziöker aser parnok meseper. Süra Tasa 3 ji parnok dak indang indanga tapet lir. Yi agi temesep saka Tanela Temeshi agi sünga liang. Tanü, asen nübur tamangertem atema yi kisüng tebilemtsü mesüra tebilemtsü tulubaji yi ji dang masü. United States nung par nüburtem aziöksü atema Tanela Temeshi aziökba dang nungi alaka danga ajanga aziökbatem aika lir. Item rongnung: kani (marijuana), pain-killer mozütem, internet nung pornography reprangba (shi aziüapong mapa inyakba noksa), temang iladaktsütsü atema merangba (weight-watching), internet games, exercise. Ano maneni aika bendenlokyonga otettsü, takoktsü aika lir.

Tasa tenet (Step seven): Ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong indang ochitemji nai koda ashitsü?

Iba tasüngdangba langzüa, shiti dak sendaktepba aliba teküboklen agüja aliba tasüngdangbatem ya nai tamasa shisadang nung iba ajangaji na yaritsü:

- Ner nübur tamangertemi parnok kija dangi yokba shiti tem ngudanger na? Hau süra, kwiben? Mongudangi lira, parnoki kodaser nija tesendaktep (email, text, Facebook) indang angutsü? Parnoki shiti/email/text nung keta alibatem telok nungji tangartem dang sayur na? Yamaji süra, shiba dang sayur? Parnoki item shiti/email/texts ji parnok anogo shia taküm nung koda sendaktepba angur?

- Arogonung ner nübur tamangertemi parnok dangi aruba shititem/emails/texts indangji koda bilemer? Parnoki itemji osang tajung, osang tamajung ashiba/bener arutsüba ama agizüker mesüra kechi?
- Tasen Lai nung aliba shititem indangji ner nübur tamangertemi koda bilemer? Parnoki itemji parnok dangi aruba shititem/emails/texts nunger denji mesüktepba agir aser magir?
- Otsütem kar bilemdangang, talisa benjongbentsütem, ken, sayatem, aser tsüngsangtem indang, koba ner telok sobaliba nung shilem ka lir item indangji bilemdangang. Iba Laishiba tekongi shinüba den putepba itemji nai kar bo amshitetsüna?
- Ner sobaliba nung media (movie, TV show, song,) koba ajanga iba Laishiba tekongi shinüba o ji ner nüburtem dang ashiba nung yaritsü?

Ner nübur tamangertem atema (For your community of believers):

Ner telok tensa nung kani (marijuana) amshiba amala tebilemtsü agi tonga alitsüa akok. Mesüra temesepba mim mozü ozüngi memelaba drugs mesüra ozüngi mela aliba drugs amalatem yimya ka ama amshia alitsüa akok. Nisung karbo pornography (mangsa nisungtem mesüra shi azüapong mapa inyakba aliba kaketem mesüra noksatem) teti shia reprangnüba yimya süba-a alitsüa akok, temang arakzüa exercise agiba mesüra temang tila

kümdaktsütsü merangba yimya sübaba amala, mesüra tamanger ka taküm nung Tanela Temeshi ajanga azüokba masü tanga kar ajanga azüokdaktsüba amala. Ajioda nenok sobaliba nung sobaliba tsüngsang mesüra ken koba ajanga langka kar tazüokba nung aliba indang sayur item ji alitsüa akok. Ibaji lira, kechi südir süaka ibajibosa amshiang! Efesa 5:18 nung shia aliba otemji nai iba amaji ner sobaliba nung keta aliba den medemdanga amshiba ajanga nüburtem nem tajunga angatetdaktsütsü.

Tapu Ter

JUNGKAI ADOKREN/JUNGKAI ADOKBA KODA RATETTSÜ

(HOW TO INTERPRET APOCALYPTIC/REVELATION)

Jungkai adokba ya Tasen Lai nung kaket ka lir aser ano “jungkai adokren” ta asüba kaketkeno yimya ka indang sayur. Jungkai adokren kaketkeno ya metetdaksüba kaketkeno ka lir. Iba ajanga, talisa tatembang mapang nung ataloktsü alibatem indang metetdaksür. Jungkai adokren indang kaketkeno zülurtemi nüburtemi ano memeteti aliba langka ka indang metetdaksütsü/ashitsü meranger. Anungji Tasen Lai nung tatembangbuba kaket tenüing ji “Yohan dangi Jungkai adokba” mesüra “Koba Tsüngremer Tanela ajanga Yohan dang jungkai adoka sayu.”

Jungkai adokbaren kaketkeno yimya nung Tejen Lai nung Ezekiel, Daniel, Zekaria aser Isaia kakettem nung angur. Tasen Lai nung jungkai adokrenji asenoki teimbaka Jungkai Adokba kaket nung angur. First century A.D tatemlen iba kaketkeno yimya ya kanga nüngdaka liasü. Ibaji Jungkai Adokba kaket züluba mapang meta ka lir.

Jungkai adokren kaketkeno yimya ka ratettsü atema tasak alir aser iba tatishitsüji Jungkai Adokba kaket ya lir. Jungkai Adokba kaket nung puratetba (imagery) aser temaitsü alibatem Khristantem aikati ratettsü merangtsü jangrar. Khenkhenbo parnoki kangasa benja-a/mapensai ratettsür! Anungji jungkai adokren kaketkeno yimya, aser Jungkai Adokba kaket ratettsü atema nai meteta alitsü kanga tongtiban lir.

Jungkai adokren kaketkeno indang Tongmelang Tetuyubatem Pezü (Four General Points about Apocalyptic Literature)

Jungkai Adokba kaket koda ratettsü ta asüba nung asenoki mereprangdang jungkai adokren kaketkeno indang tamasa asenoki meteta alitsü atema tongmelang tetuyuba pezü lir, itemji:

- I. Jungkai adokren Otsü/tatalokba otsü Tatembang len repranger (Apocalyptic looks to the End of History):** Jungkai adokren kaketkeno zülur nükjidongji ka dang lir. Ibaji tazüngertem dang tatembang mapang indang ashitsüba. Ashitsü agi ibaji, tezülur jagi otsü tatembang nungji kechi ataloktsü ta asüba indang bilemer. Iba ya tarutsü indang lir.

2. Jungkai adokren ajanga tejangja aser tatalokba mapang tejangja indang nung merangloker (**Apocalyptic does not Care about details and Precise Times**): Jungkai adokren kaketkeno nung tejangja aser mapangji tongtimbang masü. Iba amaji o entepba nunga kesa. Tongtimbangji ya lir. Idakji aliba ajaki tezülurtemi otsü tatembang indang tangatetba indang dang ashir. Anungji tejangja mesüra mapangtem indang aika meinokba atemaji asenoki kanga küm dangtsüla. Bilemtettsü atema kanga tongtimbang kaji tezülur jagi otsü tatembang indang langka kar ashitsü merangerba lir.
3. Jungkai adokren ya terenemtet yimya den mulungsentsü nung tejangja noksa keta lir (**Apocalyptic has a Formal Style with Strong Clear Pictures in the Mind**): Jungkai adokren kaketkeno nung tezülurtemi telemsatem tila nung mapang aser sentongtem indang ashir. Aiben zü ngdangbatem (numbers) ama amshiba tamaitsü lir. Jungkai adokren nung pongmangtem aser mangdangtem indang tena lir aser khenkhenbo noksatem balaka keta alir. Iba nung tetezütem aser tamaitsütem miima alir. Tensa aika nung iba indang shitakba tetezüji asenoki mangatettsü. Ano, jungkai adokren zülurtemi tejangja nungji temulung magütsür. Parnoki otsü tatamba ka indang ashitsüba nung dang temulung agütsür.

4. **Jungkai adokren ajanga mashi amshiba leni anitsü (Apocalyptic can lead to Proof-Texting):** Ibaya Tasen Lai shititem atema shitak lir aser ibaya jungkai adokren kaketkeno atema shitak lir. Iba ajanga aiben tensa nung mapetba kelen keleni anir. Khenkhenbo asenoki asenok indang juri laishibaren tangatetba/tebilemba nungittsü atema Jungkai Adokba kaket nungi oren mesüra apakijem (phrase) agiteta amshir. Mesüra otsü tatembang indang asenoki bilemba nungittsü atema amshir. Ibaya mashi amshiba/angatetba (proof-texting). Laishiba rateter tajung ka kümnürtem atema ibaya shisa taka masü.

Jungkai Adokba Kaket Tamendakdak/kimung (Background to the Book of Revelation)

Nai Jungkai Adokba kaket ratetba mapang nung bilemtettsü atema tongmelang tetuyuba pezü lir, itemji:

- I. **Kaket zülur (Author): Kaket tenüngji “Yohan dangi (mesüra atema) Jungkai Adokba.”** Tekong I:I nung “Yisu Khrista indang Jungkai Adokba... pei tenzükertem dang Yohan...dang sayutsü asoshi.” Iba ana ajanga Yohan ya kaket zülur meimchir ka lir ta asübaji Laishiba bushirtem aikati o ajemer (agree). Asenoki iba Yohan ajanga Osangtajung kaket ya Yohan-i zülü ta bilemer, aser ano Tasen Lai nung Yohan shitia pai zülü ta bilemer. Yohan Jungkai Adoba züluba mapang nung pa kanga

tain kümer liasü. Pai Khrista dak amangba ajanga rishikangshi ajangshi. Pa par lima nungi pilaa Patmos asetkongi yok. (Ibaya tanü Turkey ta ajaba anasa Mediterranean tzüym nung lir). Nüburtemi rishikangshiba nisungji pa dang masü. First century A.D tatemlen, Rom yimsüsürtemi Khristantem aser Arogotem aika rishikangshi.

2. **Jungkai Adokba ya shiti lir (Revelation is a Letter):** “Asia nung aliba arogotem tenet dangi” (Jungkai Adokba I:4) Yohani Jungkai Adokba kaket ya shiti ka ama zülu. Anungji, Jungkai Adokba indang jungkai adokren ajakji shiti indang tensa nung asenoki angur. Yohani pa shiti nükjidong indang arogotem tenet dang ashi. Ibaji “Yakta kechisa tataloktsü lir, aji pei tenzükertem dang sayutsü asoshi” (J.A. I:4); ano 22:6). Anungji, Yohani tarutsüji yakta ataloktsü ta item arogotem dang sayutsü atema jungkai adokren kaketkeno amshi. Iba khuli atemaji pai Jungkai Adokba ya zülu.

Tapu I4 shiti nung, Jungkai Adokba indang shitiiji shitakbabo tang Khristantem tazünger atema masü. Ibaya arogotem tenet nung aliba nüburtem atema lir. Anungji, iba shiti ajanga tebilemtsü indang shinübaji ne tebilemtsü atema masü. Itemji ner nübur tamangertem atemaka masü. Nai Jungkai Adokba azüngba mapa nung nai tangar kar indang shiti (mail) azüngerba lir. Anungji, kaket nung aliba tejangja aser sentongtem ajak indangji nai mangatet nunga ibaji angatettsü

atema kangabo memerangtsüla. Yohani Jungkai Adokba nung zülua alibatemji asenoki tatembang mapang indang laishibaren nungi angatetba nung iba ajangaji nungita amshitsü memerangtsü atema asenoki kümdangtsüla.

3. **Jungkai Adokba nung shin o keta lir (Revelation Contains Prophecy):** Iba shiti tetenzük dang nungi, Yohani pa kaket ya shin o lir ta jangjatsür. “Shibai iba shin o zülua alibatem züngdir, parnok tepelatsü...” (J.A. I:3). Iba shiti tatem nung, Yohani ano maneni iba ya shin o ka lir ta lepshi. “Shibai iba kaket nung shinba otem anga-a benshir pa tepelatsü” (J.A. 22:7). Iba ya jungkai adokren asünungji, shin o mashi kajia otsü tatem nung kechi ataloktsü lir ibaleni anir. Ajioda, asenoki tapu 7 nung, shin o ya sangoktsüba (forth-telling) aser shinzükba (foretelling) anaprongla ta angazükogo. Jungkai Adokba ratettsü meranger aikati iba tapu balala ana indang ya amar. Iba ajangaji, parnoki teimba ka shinzükba (foretelling) nung dang rangloker. Saka shinzükba (foretelling) ajak sangdongba (forth-telling) nungi adoker. Jungkai Adokba Ratettsü merangdang asenoki ya bilemtettsü nüngdak. Ibaya shiti ka lir koba arogotem kar dangi nükjidadong kar atema züluba lir. Anungji shin o mashi kaji arogotem tenet nem Yohani tayongzükba agütsüba nungi adokba lir.

4. **Yohan tebilemba (John's Concern):** Yohani, Jungkai Adokba züluba mapang nung, pai Rom sorkar teka nung rishikangshi ajangshi. Pa Patmos asetkongi yok. Item arogotem tenet nunga rishikangshibatem agi timtem/tekangshi. Yohani ibaji Jungkai Adokba I:9 nung shia lir: “Ni Yohan, nenok adianu, aser Yisu timtem-tekangshi, yimli, aser taremzüik nung nenok den lemsateper, Tsüngrem o aser Yisu kuli atema ni Patmos asetkong nung liasü.” Yangi Yohani pa rishikangshiba indang shia lir iba den ano parnok rishikangshiba indang shia lir. “Ni nenok adianu aser Yisu timtem-tekangshi, yimli aser taremzüik nung nenok den lemsateper.” “timtem-tekangshi” tasüba ojang amshiba ajanga yangia Yohani parnok timtem, tamakoktsü aser khuretttem indang ashirba lir.

Yohani arogo tenet nung aliba tamangertem dang rishikangshi mapang nung kümzüka alitsü atema ayongzüikba lir. Rishikangshitem atema Tsüngremer obendangba yakta arutsü ta pai parnok dang sayu. Jungkai adokren ajanga Tsüngremi otsü tatalokba ajakji azüoka lir ta Yohani sayur. Parnoki dang ochishia/temulung lemteta lira, shirnok rishikangshi parnok tatem anogo nung takok korang angutsü. Yohani arogo tenet dang “kechi yakta ataloktsü” (J.A. 22:6) ibaji sayu. Kechi atalokdir atalokaka, Yisuji “yakta arur” (J.A.22:7) ta ashi. Iba ya osang tajung lir. Tamangertem shirnoki tatem tashi temulung lemteta alir parnok atema teimla.

Kodangsa asenoki jungkai adokren kaketkeno nung reprangdir, aser talisa Jungkai Adokba, tamentakdak/kimung indang tetuyuba ajak bilemtetsübaji junger. Asenoki yamaji inyakra iba ajanga jungkai adoker kaketkeno aser Jungkai Adokba anaprongla tajungba ratettsü yaritsü. Jungkai Adokba 7:9-12 nung tatishitsütem repranga Jungkai Adokba koda ratettsü ibaji reprangdi.

Jungkai adokren Kaketkeno bushiba (Studying Apocalyptic Literature): Jungkai Adokba 7:9-12 nungi tatishitsü.

Laishiba nungi Jungkai Adokba 7:9-12 züంగా. Tazüngtsü aser Sendaktepba aliba tasatem (Reading and Relating strategies) nung “Tasatem tenet” tareni reprangdi.

Tazüngtsü Tasatem (Reading Strategies)

Tasa ka (Step one): Iba Laishiba tekong ya kechi komala kaketkeno zülü ka aser iba ajanga koda inyaker?

- Jungkai Adokba 7:9-12 nung angubaya jungkai adokren kaketkeno lir. Ajioda, iba ajangaya temulungjang nung noksatem takang yua tatalokba otsü tatem nung rangloker. Ibaya otsü tatem atema shin o koba tarutsü atema shinzükbba mesüra shinba lir. Iba ya sangdongba aser tayongzükbba nung ajemdaka lir. Kesa mapang nungji iba tekong ya arogotem tenet dangi züluba shiti tensa nung angur. Iba ama asünungji, item arogo tenet dak tsükshiba tatalokba tensaji asenok tensa

den kesa mesüra balala asütsüa akok. Tanü asenok tendak tetezü akettsü atema tekong indang tongmelang tamentakdak (tasa 4) nung asenoki reprangtsü nüngdak.

Tasa ana (Step two): Iba Laishiba tekong indang tensa kong nungi tenzü aser atem?

- Asenoki Jungkai Adokba 7:9-12 ya Yohani tarutsü atema anguba jungkai adokren mangdang tensa nung angur. Pai kotak nung kishi lapoka aliba ngur (J.A. 4:1) külen ibaya atalok. Yohani kotak nung chuba menden ngur liasü (J.A. 4:2-11), kaket aser San chanu (J.A. 5), tamaitsü ajenba tenet (J.A. 6), aser Isreal nunger 144,000 dak tamaitsü ajenba (J.A. 7:1-8) item ajakji ngur liasü. Tang tiyongtsü nungji tekong tuko balaka aita lir (J.A. 7:9-17) koba nung kin ajak nung tabensa telok tulu ka sobutsü temesüng sobur Chuba menden anasa noktaka aliba indang ashir (J.A. 7:9-12). Iba sülen iba chuba menden indang tasüngdangba langzür (J.A. 7:13-17). 7:13-17 ji 7:9 12 indang tanüngto nungi maneni zülua aoba. Item tekongtem tuko ya balala nung asenoki ratettsü akok. 7:9-12 ajanga telok tuluji chuba menden anasa kechi inyaker ta asüba indang jembir. 7:13-17 nungji item telok tulu indang asüngdangba langzür. Parnokji balala ana, tebilemba mesükteper/putepba teloktem. Jungkai Adokba tapu 8 nungji Yohan mangdang tamaitsü tenet aser jangzü tenet indang maneni shia lir.

Tasa asem (Step three): Iba mapang nung shitakba anga alirtem atema iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi kechi ashirba?

- “Item süir külen kechi ataloktsü” (J.A. 4:I) ta asüba Tsüngremi Yohan dang sayu, pa atema aser par nüburtem/anga alirtem ajak atema. Anga alirtemji arogopurtem tenetji lir. Otsü tatem nung mezüngdangtet nisungtem aika alitsü. Parnok “alinük ajak nungi, kin ajak nungi aser nübur aser oshitem ajak nungi.” Rishikangshi, tamakoktsütem aser timtem parnoki ajangshitsü. Künü anogo parnok Tsüngrem tsüngdang noktaksü aser Pa aser Yisu (San chanu) tenaprongla tushitsü. Ibaya arogotem tenet atema osang tajung! Parnoki tebilemtsütem aser rishikangshibatem ajangshiaka, parnoki Yisu dak maneni tamang ayutsüla. Yamaji süra, otsü tatem nungji künü anogo parnok ajak temulung lemtetba Khristantem telok tulu rongnungji noktaksü.

Tasa pezü (Step four): Nüburtem ajak aser sobalibatem ajak atema iba Laishiba tekong ajanga kechi tongmelang tamendakdak Tsüngrem mulungjang nung lir?

- Iba nung tongmelang tamentakdakji temulunglemtetba Khristantem ajak atema osang tajung lir, tang aser teti atema: Khristantem parnok taküm nung timtem, tekangshi/tamakoktsü aser rishikangshibatem ajangshiba tia

nunga shirnoki temulunglemteta alir parnok ajak künübo item tajangshibatem ajangshitsü. Tatem nung, parnok tangar temulunglemtetba Khristantem telok nisung balala, kin balala aser sobaliba balala den alitsü. Parnoki kotak chubayimli meküta Tsüngrem tenünsanga alitsü.

Sentaktepba aliba tasatem (Relating Strategies)

Tasa pungo (Step five): Iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi ne dang tanü kechi shinür?

- Yangi ano maneni tasa 5 ya tasa 3 aser 4 nungi indang indanga adokba lir. Aji oda, Tsüngremi kü dang ashibaji, ni timtem mesüra tamakoktsü mesüra rishikangshiba aika ajuruaka ni Tsüngrem tsüngdang temulunglemteta alitsüla. Ni ibaji inyakra, künü anogo, otsü tatem nung, ni chuba yimli anasaji külemtsü. Ni tangar temulunglemtetba Khristantem nisung ajak, kin ajak aser sobaliba jaka nungi atenshia aliba telok nungji nia atentsü.

Tasa trok (Step six): Iba Laishiba tekong ajanga Tsüngremi tanü ner nübur tamangertem dang kechi ashir?

- Yangi ano maneni tasa 5 aser 6 ya kanga mesükteper lir. Telok aika nung Khristantem shirnok timtem mesüra tamakoktsü mesüra rishikangshiba aika ajuruaka parnoki Tsüngrem tsüngdang temulunglemteta alitsüla. Parnoki ibaji inyakra,

künü anogo, otsü tatem nung, parnok chuba yimli anasaji külemtsü.

- Parnok tangar temulunglemtetba Khristantem nisung ajak, kin ajak aser sobaliba jaka nungi atenshia aliba telok nungji parnoka atentsü.

Tasa tenet (Step seven): Ner nübur tamangertem dang iba Laishiba tekong indang ochitemji nai koda ashitsü?

Iba tasüngdangba langzüa, teküboklen agüja aliba tasüngdangbatem ya nai tamasa shisadang nung iba ajangaji na yaritsü:

- Ner nübur tamangertemi jungkai adokren kaketkeno, talisa Jungkai Adokba nung angubatem item indang kechi ashir?
- Tatembang mapang, mesüra otsü tatem indang ner nübur tamangertemi koda bilemer? Parnoki tatem mapang indangji jembia aser bushinür na? Mesüra parnoki ibaji shitakba mejangrar na? Parnoki tatembang mapang indang metetnüba nungji sangdongba aser shinzükba anapronglaji tena lir na mesüra ibaji shinzükba indang dang?
- Ner nübur tamangertem tangya rishikangshi, timtem, mesüra tamakoktsütem kar ajanga kangshir asü? Item ajanga Yisu dak tamang akaba/temulung alemba nungi parnok pilatsü tendangtsü asü?

- Ner sobaliba nung media (movie, TV show, song,) koba ajanga iba Laishiba tekongi shinüba o ji ner nüburtem dang ashiba nung koda yaritsü?

Ner nübur tamangertem atema (For your community of believers):

Ner nübur tamangertemji rishikangshibatem, timtem aser tamakoktsütem ajangshia alitsüa akok. Ibaji Jungkai Adokba kaket nung arogotem tenet nung aliba purtemi ajangshiba ama ajangshia alitsüa akok. Aji oda parnok rishikangshi ajanga timtemaka, parnoki temulunglemteta lira künü anogo kotak nung alitsü. Yamaji süra, parnok iba osang tajung nungi anisüngzük aser teimla angutsü.

Otem

LAISHIBA TAKÜM DANGI BENER ARUBA (MAKING THE BIBLE COME ALIVE)!

Nai Laishiba maneni ratetba mapang nung bilemtettsü atema yangi tatembang tetuyuba ti agütsür:

- I. **Teti shia sobaliba dang nungibo Lashiba tama südaksüdi (Let the Bible always take Priority over the Culture):** Asenoki Laishiba tekong indang kechi bilemer ibaji masü, mesüra asenok sobalibatem ajanga kechi bilemer ibaji masü. Laishiba kisüng jagi kechi ashir iba nung aser ochi shia alitsüla. Langka ka atema Laishiba ajanga ashibaji asenok bilemba mesüra asen sobalibatemi bilemba dang nungi tama südaksütsüla. Teti shia Laishiba dakji dang tatembang tashi keta lir.
2. **Ajemaluang (Be Humble):** Ajemaluba aser Laishiba ratetba naji külemi aotsüla. Laishiba nung zülua aliba matsüngdang

aser asen nübur külem tamangertem matsüngdang asenok ajemalutsüla.

3. **Tanela Temeshi aser Sarasadem nung metalokba (Rely on the Holy Spirit and Prayer):** Asenoki Tanela temeshi dak memetalokra aser Sarasadem mesüra asenoki Laishiba junga ratettsü makoktsü. Iba kaket nung nai Laishiba koda ratettsü ta asüba angazüker. Saka iba kisüng jagi dangbo na Khristan taküm nung meyaritsü aser nenok külem Khristantem taküm nunga teyari malitsü. Nai sarasadem nung Tanela Temeshi teyari meshitsüla.
4. **Tangartem dang Laishiba koda Junga Ratettsü sayuang (Teach others How to do Good Bible Interpretation):** Iba ya tongtiba lir. Imlar, nai iba kaket ya zünger alitsü, zünger lira nai tang tangartem dang Laishiba koda junga ratettsü ibaji sayutettsü. Joko nai ner nübur tamangertem, ner arogo, nenok Lai bushiba telok mesüra telok tila nung Laishiba tajungba angatettsü aser itemji parnok taküm nung amshia aotsü atema sayutsü nung yaritettsü.
5. **Laishiba ratettsübaji Nütsüng kümdaktsüba/Nütsüngsüba ta bilemtetdang (Remember that Bible Interpretationis about Making Disciples):** Laishiba junga ratettsüba ya tenyaba mapa lir. Iba ajangaya asenok nütsüng akümtsüba aser nütsüng kümdaktsütsüba/nütsüngsüba nung tajungba kümdaktsür. Asenoki Laishiba ratetba ajangaji Yisu nütsüng

tajung ka kümdaktsütsüla. Yamaji meinyakra asenoki laishiba ratetba nükjidongji metongteti lir.

6. **Na atema aibelentsübatema yujang (Give yourself the Freedom to Make Mistakes):** Khenkhenbo asenoki Laishiba ratetba nungji asenoki bilemba mesüra asen sobaliba ajanga bilemba nem atsüngbangdaktsüba ajanga aibelener. Asenoki zülua aliba matsüngdangji ajemalutsüla, asen aibelen nangzüktsüla. Asenok Lai bushiba nung alir aser telok tila nung alir nüburtem danga iba kesa jaklaji alitsüla.
7. **Nüngdakba mapang nung tashi amshiang (Take Authority when Necessary):** Khen khen item Lai teratetbatemji shitak masüa ta kari ashitsü akok. Laishibaji tatembang tematiba tashi. Joko na tangbo laishiba ratettsü nung tangazükba agir alir ka ama, teratetba kar nungbo ibaji tai ta ashitsü nüngdaktsüa akok. Nenok Lai bushiba telok mesüra telok tila nung alirtemji iba ajanga mashi anitsüsa ka süra ibaji tai ta ashitsübaji tongtimbang lir. Ibaji aibenbo mataloktsü, saka ibaji atalokra, nüngdakba mapang nung tashi amshitsüji nü teinyaktsü lir.
8. **Odang inyakang! (Just Do It!)** Laishiba ratetbaji odang inyakang! Ibaji atemtsü! Iba kaketji adokteta lirji ibaya kanga tasakbo masü. Sarasadem aser Tanela Temeshi leniba ajanga Laishiba ratetba nungji nai kanga junga inyaktettsü!

KOHIMA AO BAPTIST AROGO
KOHIMA, NAGALAND